

Historisch magazine Heerhugowaard

DE OVERHAAL

2005

Dokter Twisk: laatste plattelandsdokter

**Boter, kaas en eieren.
Geschiedenis van de zuivel-
industrie in Heerhugowaard**

**De zes verdwenen molens
van de Molenweg**

De Overhaal is een uitgave van
de Stichting Historisch Heerhugowaard

Stichting Historisch Heerhugowaard
Opgericht 22 augustus 2005

Secretariaats- en redactieadres
Lommerhof 46
1702 VV Heerhugowaard
Tel. 072 - 57 132 93
E-mail:
historisch.heerhugowaard@quicknet.nl

Bestuur
S. de Haan, voorzitter
R. Estoppey, secretaris
J. de Vries, penningmeester

Donateurs
Men kan donateur worden voor minimaal euro 10,00 per jaar, méér mag ook. Dit is inclusief toezending van het jaarboek De Overhaal.
Bankrekening: Rabobank 1138.26.192
t.n.v. Stichting Historisch Heerhugowaard

Jaarboek De Overhaal
De Overhaal is een uitgave van de Stichting Historisch Heerhugowaard en gratis voor donateurs. Losse nummers zijn, zolang de voorraad strekt, na te bestellen voor € 7,00 (+ € 2,50 verzendkosten)

Copyright
Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

Redactie, vormgeving en opmaak
Stichting Historisch Heerhugowaard

Oplage
600 stuks

Druk
Drukkerij Gerja, Waarland

Inhoud	
Pag. 2	Voorwoord Gedicht "De Overhaal"
Pag. 3	Janus Boekestein
Pag. 5	Te rondvragen
Pag. 6	Vaarpolder
Pag. 8	Historie gemeentewapen
Pag. 12	Gedicht "Wapen van Heerhugowaard"
Pag. 13	Dokter Twisk
Pag. 18	Gedicht "De nuwe toid"
Pag. 19	Boter, kaas en eieren
Pag. 24	Waterschap: een almachtige overheid?
Pag. 26	Wie, wat, waar...?
Pag. 28	Een jeugdherinnering
Pag. 29	Overhalen, overtomen of windassen
Pag. 37	Herinneringen van een onderduiker
Pag. 42	Huisvuil
Pag. 43	Vergissing
Pag. 44	Verdwenen molens
Pag. 52	Ons buurtje
Pag. 55	Het Poldermuseum

“DE OVERHAAL” IN NIEUWE JAS

Dit is de eerste “De Overhaal” in een nieuwe jas. Elk jaar zal de stichting Historisch Heerhugowaard dit tijdschrift maken.

Overhaal heeft bij dit nummer in een nieuwe outfit een dubbele betekenis. Wij willen namelijk zoveel mogelijk mensen overhalen om zich te abonneren op dit tijdschrift.

En dat heeft ook weer een dubbele betekenis. Meer abonnees maken het dat “De Overhaal” rendabel is om uit te geven.

En de andere betekenis laat zich goed raden: wij willen u graag informeren over de historie van Heerhugowaard.

Elk jaar zullen wij “De Overhaal” vullen met lezenswaardige artikelen over de verleden tijd. Onvoltooid verleden tijd vinden wij als het gaat om Heerhugowaard van toen. Door over het verleden te schrijven hoopt de redactie die onvoltooi-

de tijd stukje bij beetje te voltooien. Op die manier wordt de verleden tijd gekoppeld aan de tegenwoordige en de toekomstige tijd.

Op pagina 1 kunt u lezen hoe u zich kunt abonneren op “De Overhaal”

En nog even dit! Wij weten dat er op zolders of achter in zelden meer geopende kasten schoenendozen met oude en vergeelde foto's liggen. Geef een seintje aan onze stichting en wij komen ze graag ophalen of kopiëren. En als u de redactie wilt voeden met historische informatie horen wij dat ook graag. In de colofon staat het adres, telefoonnummer en het e-mailadres.

De redactie

De Overhaal

De overhaal was, in de vorige eeuw, een simpele maar praktische vinding en zorgde in die tijd, bij het waterverkeer, voor goede, goedkope verbinding.

De overhaal blijkt nu nog steeds te bestaan in een vorm die meer past bij het heden en brengt zo vandaag een verbinding tot stand met de vroegere tijd, het verleden.

De overhaal tracht nu op deze manier, al moet men er iets voor betalen, tot kijken naar vroeger, want dáár gaat het om de inwoners over te halen!

Halve eeuw koetsier en chauffeur van
Heerhugowaardse dorpsdokters

OP JANUS BOEKESTEIN KON JE DAG EN NACHT VERTROUWEN

Tekst en beeld Jan Swart

Op 17 augustus 1949 sluit Janus Boekestein een vijftigjarig dienstverband af. Hij is koetsier, en later chauffeur bij de doktoren Post, Spiering, Swart en Herckenrath geweest. Ook treedt hij op als bode voor het ziekenfonds. Een unieke persoon in een polderdorp waar de huisartsen een halve eeuw lang dag en nacht op kunnen vertrouwen.

In de gemeente Heerhugowaard, die in die tijd hoofdzakelijk bestond uit hardwerkende tuinders, veehouders en middenstanders, veelal gekleed in blauwe kiel en Manchester broek viel Janus op door zijn correcte verschijning. Boekestein was een kleine man in een net pak met de haren keurig gekapt. De waardigheid, die - naar hij vond - bij zijn functie paste, straalde hij altijd uit. In zijn werk en als persoon werd hij door iedereen in hoge mate gewaardeerd. Dat bleek wel. Voor de viering van zijn veertigjarig jubileum behaagde het koningin Wilhelmina om aan Janus de eremedaille in zilver, verbonden aan de Orde van Oranje Nassau, toe te kennen.

Zilver en goud

In 1949 was burgemeester Sutman Meyer zo overtuigd van de grote mate van hulpvaardigheid, dienstverlening en plichtsbe-trachting van Janus dat hij zijn uiterste best deed bij de Commissaris van de Koningin om aan Janus, ter ere van zijn 50-jarig jubileum, een koninklijke onderscheiding in goud te verlenen. Het ministerie van Sociale Zaken weigerde dit en was hierin zeer strikt. 'Den Haag' antwoordde de burgemeester: "De eremedaille in goud wordt uitsluitend toegekend bij een zestigjarig dienstverband." Het ministerie was niet te vermurwen hierop een uitzondering te maken. Burgemeester Sutman Meyer vond evenwel dat er in dit geval zondermeer iets moest gebeuren en kende aan Janus de gouden eremedaille van de gemeente Heerhugowaard toe

Windvlaag

Janus reed de koets voor verschillende doktoren. Heel vaak heeft hij dokter Post en daarna dokter Spiering 's nachts naar een verre patiënt in De Noord moeten brengen. Janus bleef in die gevallen rustig zitten wachten tot de dokter met zijn visite klaar was. Op een keer moest dokter Post midden in de nacht naar De Noord voor een bevalling van één van zijn patiënten. En Janus maar wachten... Terwijl hij zat te knikkebollen op de bok van de koets schrok het paard van een stuk papier dat door een windvlaag opwaaide. Daardoor klapte het deurtje van de koets dicht. Voor Janus was dit een teken dat de dokter terug was van zijn visite en dat hij naar huis kon terugkeren. Thuisgekomen merkte Janus dat de dokter niet in het rijtuig zat. Het was een

voorval waarover later veel werd gepraat en gelachen. In ieder geval was het voor dokter Post – die later natuurlijk werd opgehaald – geen reden om Janus te ontslaan.

Van Janus voor Janus!

Een ander leuk voorval gebeurde tijdens het veertigjarig jubileum van Janus. Schoenmaker Janus Swinkels toonde hierbij zijn genegenheid door hem een paar pantoffels te schenken. Bij het geschenk voegde hij een briefje: “Van Janus voor Janus”. Toen tien jaar later tijdens het vijftigjarig jubileum opnieuw een paar pan-

toffels door de familie Swinkels werd aangeboden, werden deze bezorgd door zoon Janus van schoenmaker Janus Swinkels. De tekst op het briefje luidde nu: “Door Janus, van Janus, vóór Janus”. Op 30 oktober 1980 overleed Janus Boekestein, die zijn hele leven vrijgezel was gebleven. Hij werkte een halve eeuw bij een zelfde baas! Dat kennen we tegenwoordig niet meer. Hoewel, de periode dat jongeren beweerden dat het goed zou zijn om meerdere keren van werkring te veranderen, waardoor je kon bogen op ruime en veelzijdige ervaring, lijkt dit op dit moment wel weer achter de rug te zijn.

1.dr. Spiering 2.dr. Swart 3.echtgenote dr. Swart 4.Geertje Oudeman-Bruin 5. Winnie Boekestein 6.nicht Grietje Pot, dochter van Kobus Pot 7.zwager Jan de Jong 8.politieagent Bleijendaal 9. mevr. Boekestein 10.Van der Meer, dir. Excelsior en bestuurslid W. Kruis 11. nicht Boekestein 12.Klaas Oudeman, bestuurslid W.G. Kruis 13.onbekend 15. **Janus Boekestein, de jubilaris** 16.schilder Gijs Dirkmaat 17.zuster Baafje Pot-Boekestein 18.zwager Kobus Pot 19.burgemeester Sutman Meijer 20.een zuster van Janus 21.onbekend 22.onbekend 23.Griet van der Pal, vroedvrouw 24.Gerard Specker, gem. secr. 25.een broer, timmerman Bertus Broekestein 27.Jannie Dekker 28.mevr. Herckenrath 29.dr. Herckenrath 30.Afra Molenaar, huish. hulp 31Leida Becker, huish. hulp 32.Patricia, dr. van fam. Herckenrath

TE RONDVRAGEN IN 1950

Siem de Haan

5.

De ouderen onder ons herinneren het zich nog wel, de dorpskruidenier die wekelijks langs kwam om de bestelling op te halen

Het is maandagmiddag om een uur of drie als moeder Trien, d'r winkelier Cor Ursem, die al jare een café en een kruidenierswinkel teugenover de kerk van het Noord-end heb, op z' n transportfiets an ziet komme. Pet op en het gêlige winkeliersjassie an.

Cor die alle weke om deuze toid komt te rondvragen, belt den ok genesen meer an, doet de buitendeur open en loopt deur het achterend van het huis, deur de keuken zo nei voren. Maar voordat ie bai de kamerdeur is, roept moeder Trien, die hem vezelf al zien had, "Kom maar veerder hoor Cor. Jan en de joôs komme d' r ok zo wel an want het is temet koppies-toid. Ik zel alvast een koppie voor jou in-tappe."

Cor die hier al jare komt, altijd op dezelfde dag, heb an tafel hêlegaar z' n vaste plekkie. Dat hai gaat zitte en haalt alvast z' n opskroifboekie opperdan. Den steekt ie een sigaret op, een Miss Blanche, pakt z' n pen en doet het boekie open.

"Maar weer op 't oud of Trien?" zoit ie, want hai ken het vaste loisie onderhand wel uit z' n hoofd. "Ja, dat is wel goed" zoit Trien en Cor skoift op: voif pond suiker, een jonge belegen keis, drie

pond margarine, twee pakkies pudding-roompudding vezelf weet ie- een half pond koffiebône van Koorn met een loôd-je en een ons thee van Douwe Egberts. "Oh ja, Cor" zoit Trien, doen ok nag maar een half pond vermicelli want we kregge een zundag gaste. En doen ok nag maar een pakkie blauwsel en een pak stoifsel."

"En veerder?" "Nou, een half pond alderhand, twee pond droogwater en een pond zout. En den een zakkie kamferballe en een pond zachte zeip en den nag een rol sago.

Oh, ja, ok nag een pakkie gruttemeel en een pak boekweitmeel voor de broeder". Cor skroift alles op en zoit den: "Het loopt nei ouwejaar, moet je den gien oliebolle bakke?" "Gort ja, dat is ok zo. Doen den ok nag maar een vles slaolie want ik heb van vleden jaar niet veul meer over. En den een half pond rozoinen en twee pakkies bakmeel. Trouwens, doen er ok nag maar voif cente gist bai voor de oliebolle. En den vergeet ik meist nag een half pond cacau, want met ouwejaarsevend moete we vezelf an de poeier."

"He je nag genog lucifers?" "Nei, dat is ok zo. Doen ok nag maar een pak zwaluw en den nag een pakkie zeippoeier van Radion." "En benne we d' r zo?" vraagt ie, wetend dat ze d' r nou bedat wel weze zelle. "Ja, ik docht van al".

En omdat Cor z' n klantjes op een urt ken, weet ie dat ie nou niet vedder vrage moet. Want hai weet dat Trien nag twee are winkeliers heb, die ze ok wat verdie-ne leite wul. Dat hai doet z' n pen achter z' n ore en steekt het boekie weer in de binnezak van z'n jassie. In het kloine zakkie dat links voor op het jassie zit heb ie in-tussen al oftig de as van z' n sigaret oftipt want bai Trien staat er nooit een asbak op tafel omdat er niemand bai hullie rookt. Onderdehand komme da are manne ok binne omdat het koppiestoid is en Cor begint een

praatje met vader Jan over de voe-bal en de harddraveraai, weer ze alletwei gek van binne. Zo zitte ze zo'n twintig menu-te te teuten, weerbai Trien naggers een koppie intapt en onderhand meepraat over are durpse dinge. Cor heb den onderdehand al wel drie sigrette oprookt en alle as deervanzezelf weer in dat kloine tassie van z'n winkeliersjassie daan. En as Vader en de joôs op slot overend gaan omdat ze weer an 't werk moete, gaat Cor ok mee in buiten en zoit teugen moeder Trien: "Nou murgemiddag den zien me wel weer met de boskippe! Bezjoer hoor!"

Kruidenier Cor Ursem

6.
Varen door polder Heerhugowaard:
'puzzeltocht' voor tuinders

HEERHUGOWAARD "VAARPOLDER"

tekst: P. Beers

Beeldmateriaal: Jan de Vries

Heerhugowaard is, zoals dat bij polders gebruikelijk is, altijd rijkelijk voorzien geweest van water. Pas in de twintigste eeuw verruult de Heerhugowaardse boer zijn status als veeboer voor die van tuinder. De tuinbouw levert immers meer op dan het schamele bestaan van een veehouder. Ook weer logisch, want menige boer ziet aan het einde van de 19e eeuw zijn veestapel ten onder gaan aan de veepest. De tuinder in Heerhugowaard valt dus met de neus in de boter als hij zijn waren naar de inmiddels opgerichte veiling in Broek op Langedijk moet brengen. Een 'puzzeltocht' is het wel om uiteindelijk in Broek terecht te komen, getuige het 'reisverslag' van Piet Beers.

Vanaf 1930 tot 1945 is Heerhugowaard rijk voorzien van waterwegen. Daar wordt dan ook veel gebruik van gemaakt voor het vervoer. De wegen in de polder zijn namelijk erg slecht.

Het is in de jaren dertig dat mijn vader met een geleend schuitje groenten ver-

voert naar de veiling in Broek op Langedijk. Hij doet dat voor tuinders, omdat die zelf niet over vervoer beschikken.

Meer klandizie

Als vervoerder moet je er voor zorgen dat de groenten en aardappelen zo goed mogelijk gepresenteerd worden bij de veiling. Na verloop van tijd krijgt hij al meer klandizie en het gaat zelfs zo goed dat hij met meer schuitjes kan gaan varen.

Hiervoor is natuurlijk veel mankracht nodig, maar gelukkig bestaat het gezin uit zeven jongens en vier meisjes; dus kunnen er heel wat zeilen worden bijgezet.

De goederen komen overal vandaan, soms moest je ze helemaal halen in Rustenburg. Nu kun je dat niet meer voorstellen, maar aan beide kanten van de Rustenburgerweg was er in die tijd vaarwater. Komend van Rustenburg moest je aan de linkerkant varen tot aan de kolk bij Offeringa. Daar kon je niet verder omdat er een stuw lag. Daar ging je onder de weg door en dan onder de Jan Glijnisweg

Middenweg/hoek
Rustenburgerweg
(rechts)

Links vóór de sigaren-
zaak van Eefje de
Beurs. Daarachter de
kippenboerderij van
Kout en daarachter de
boerderij van Cor Mul
(verbrand).

Het water langs de
Rustenburgerweg werd
bevaren door o.a. de fa-
milie Beers

Foto omstreeks 1935

door tot aan het sluisje bij kapper De Reus. Vervolgens kon je verder varen naar de Middenweg.

Sluisje van Butterhuizen

Als je onder de Middenweg door was gevaren, ging je langs de boerderij d'Olifant (nu een restaurant), en dan naar de Grote Sloot. Door de Grote Sloot ging het richting Westerweg, langs de tuin van De Geus, door het sluisje van Butterhuizen naar de ringvaart. Dit sluisje is er nog steeds. Bij de ringvaart moest je gebruik maken van de overhaal. Dan kwam je bij de grote sluis van Broek op Langedijk. Zowel bij de overhaal als de sluis moest betaald worden.

Veilinggoot

Als je bij de veiling was aangekomen, moest je met het schuitje door de veilinggoot. Daar zaten de kopers die via de veilingklok de groenten die langskwamen kochten. Kwam je uit de veiling dan moest er zo snel mogelijk gelost worden. Want dezelfde dag moest er nog worden geladen voor

de volgende dag.

Na de Tweede Wereldoorlog veranderde dit allemaal. Vervoer over de weg werd steeds belangrijker.

De Overhaal bij Langedijk

Kool op weg naar de veiling in Broek op Langedijk.

Foto genomen ter hoogte van Broeklangs de Westerweg

Over een gemeentewapen waarvan "Den Haag" geen flauw benul had dat het bestond

GESTUNTEL OVER GEMEENTEWAPEN VAN KLEINE POLDERGEMEENTE

Tekst en beeld Ton Schotten

Net als de meeste steden en dorpen in Nederland voert ook Heerhugowaard een wapen.

Het gaat hier uiteraard niet om een wapen in de minder aangename betekenis van het woord. Dus geen strijdmiddel, een voorwerp om in een gevecht te gebruiken, zoals een lans, zwaard of geweer. Hoewel, in een breder verband heeft het wapen in de vreedzame betekenis toch wel iets te maken met het geduchte wapen dat wordt gebruikt bij zaken als machtsvertoon, onderdrukking, verdediging of vergelding. Dit verband wil ik in het onderstaande nader toelichten.

Het eerdergenoemde 'vreedzame' wapen vindt zijn oorsprong in de riddertijd. Dit tijdvak begint rond Karel de Grote (800) tot circa 1400. Na die tijd ondergaat de inrichting van de maatschappij een geleidelijke verandering op het gebied van gezag en bestuur.

Koninklijke zaakwaarnemers

Ridders waren in het algemeen gesproken heersers over bepaalde gebieden die zij bestuurden in naam van de koning of keizer. In tijden van oorlog waren zij ook een soort krijgsheren die de koning als oprechte vazallen (getrouwen) bijstonden in de strijd. Het kon ook gebeuren dat zij hun heer verraderlijk afvielen als een bepaalde uitkomst van een conflict voor hen veel voordeel beloofde op te leveren.

Kortom, de kring van 'getrouwen' rond de koning, de ridderschap, was een groep koninklijke zaakwaarnemers voor het landsbestuur. Deze bevriende ridders (ook leenmannen genoemd) droegen titels als hertog en graaf en behoorden dus tot de gezagsdragers in het land. Zij zorgden voor orde en regel. Zulke gezaghebbende lieden, de edelen, vormden met hun familie, de middeleeuwse elite: de adel.

'Verplicht' oorlog voeren

De adel voerde niet zelden een grote staat en gaf veel geld uit aan pracht en praal. Geld, goederen en diensten voor de adelstand moesten worden opgebracht door de bewoners: boeren, kooplui en ambachts-

lieden van hun rechtsgebied. Zoals gezegd behoorde ook 'oorlog voeren' tot de verplichtingen van de vazallen van de koning. Er waren genoeg conflicten die hun inzet eisten zoals grensgeschillen, erfopvolging of oproer onder het gewone volk. De ridders trokken dan met het nodige voetvolk ten strijde, te paard gezeten en voorzien van lans of zwaard en schild. Daarbij probeerden ze door het dragen van helm, maliënkolder of harnas eigen letsel zo veel mogelijk te voorkomen. Voor deze 'vechttechniek' was veel oefening noodzakelijk en daar werd dan ook veel werk van gemaakt. Er werd daarbij ook geoefend met 'echte' wapens zodat er regelmatig gewonden vielen. Dit kon ook gebeuren wanneer er 'vriendschappelijke', onderlinge wedstrijden werden gehouden onder de 'leerlingen' om te zien wie er in zou slagen de meeste tegenstanders in het zand te laten bijten. Ook in 'vredetijd' en ook later, toen echte veldslagen tussen troepen ridders tot het verleden gingen behoren, werden riddergevechten als een soort sport beoefend en ging het om eer en roem of de genegenheid van een vereerde jonkvrouw. In augustus 2005 werd er in het educatieve (pret)park "Archeon" in Alphen aan de Rijn een riddertournooi op kleine schaal gehouden met "eigentijdse" ridders (vrijwilligers!). Ik ben van dit toernooi getuige geweest omdat ik benieuwd was of mijn beschrijving van en verdere opmerkingen over zo'n toernooi aan de werkelijkheid beantwoorden. Welnu, wat ik in het Archeon gezien heb, stelde mij op dit punt gerust. Vooral voor het jeugdige publiek was het een aardig spektakel.

Toernooigeneugten

Deze krachtmetingen, riddergevechten van 'man-en-paard' tegen 'man-en-paard' vonden plaats tijdens toernooien. Deze werden gehouden op een terrein bij een kasteel of op het landgoed van een edelman. Voor zo'n toernooi werd er veel zorg besteed aan een veilige afbakening van het 'strijdperk', aan riante plaatsen voor de

Tournooiveld
Schoolplaat J. Isings

toeschouwers en aan kleur en fleur met vlaggen en wimpels. De bekende schoolplaat van Johan Isings geeft een indruk van zo'n tweegevecht op het toernooiveld waarbij het er heftig aan toe ging. Er werden brokken gemaakt, er vielen gewonden, een enkele keer zelfs dodelijke slachtoffers.

De op elkaar instormende ridders probeerden hun tegenstander met de stompe punt van hun lans uit het zadel te duwen terwijl zij zichzelf met hun schild zo veel mogelijk beschermden en bovendien trachtten zelf in het zadel te blijven. Behalve schild en lans droegen men een ijzeren pothelm die het hele hoofd afschermden en slechts een nauwe kijkspleet over liet. Ook romp en ledematen werden (deels) door 'ijzerwerk' beschermd. Het gelaat van de ridder was in elk geval niet te zien; dus degene die in het strijdperk trad was onherkenbaar. Wie nam het daar op tegen wie, moest men zich afvragen.

Wapenteken

Om dit probleem op te lossen werd daarom de regel gesteld dat iedere ridder die aan een toernooi deelnam een soort herkenningsteken moest dragen, wat trouwens ook in 'echte' riddergevechten niet ongebruikelijk was. Dit wapenteken of embleem werd, eenmaal gekozen, voorgoed vastgesteld en blijvend verbonden

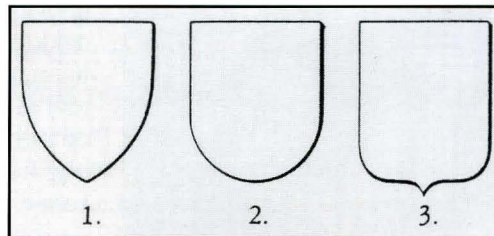
aan de edelman, zijn gezin en nageslacht. Zo'n wapenteken moest goed opvallen en dus bestaan uit eenvoudige vormen (blokken, balken, ruiten e.d.) met heldere kleuren. De tekens moesten bij een toernooi met zorg worden aangebracht op de wapenrusting d.w.z. op het dekkleed van het paard, de helm, de mantel (wapenrok) en niet te vergeten het schild van de ridder dat het meest in het oog liep. Zo werd het ruiterschild een wapenschild, een voorwerp uit het krijgsgewoel een gevaarloos teken.

Symbolentaal

Dit embleem dat noodzakelijk was gebreken bij toernooien, werd zo in de loop van de tijd een soort 'huismerk', een symbool voor een adellijk geslacht dat ook wel een blazoen wordt genoemd. Het voeren van een wapen werd bij de adel zo een algemeen gebruik, een soort statussymbool. Wat bij de adel 'mode' was geworden, werd weldra in andere lagen van de bevolking nagevolgd. Steden kozen een wapen, waterschappen en de burgerij deden hetzelfde. Kloosters, kapittels, bisschoppen en abten deden ook mee. Er werd bij de keuze en ontwerpen van de blazoenen nauwelijks gelet op de oorspronkelijk eis die daarbij gold: gebruik simpele vormen en heldere kleuren, net als bij vlaggen! Men ging allerlei symbolen gebruiken invoeren, dieren en planten e.d. werden afgebeeld, ook onnodige toevoegingen en overdaad zag men verschijnen. Het werd nog erger toen in de 14e eeuw iedere vrije man het recht kreeg een wapen aan zijn naam te verbinden. Van burgerlijke wapens zijn er dan ook duizenden ontstaan. Een wapen bezitten betekende uiteraard geenszins dat men dan tot de adel behoorde. Tot de 'echte' behoren immers personen die van oudsher erfelijk tot deze elite behoren of personen die tot de adelstand werden verheven door bepaalde verdiensten.

Het is dan ook geen wonder dat er een wetenschap bestaat die het ontstaan, de

ontwikkeling, de vorm van wapens en het gebruik daarvan, tot onderwerp van studie heeft genomen. Deze kennis heet heraldiek (oftewel: wapenkunde). De heraldiek leert ons dat er in het algemeen drie schildvormen bestaan. Verder dat men eenvoud moet betrachten bij de keuze van

De drie belangrijkste vormen van wapenschilden

de figuren op het schild en dat het gebruik van vier vaste kleuren wordt voorgeschreven, namelijk: rood, groen, zwart en blauw (in vaktermen: keel, sinopel, sabel en lazuur) plus goud en zilver. In het Poldermuseum zijn er vanaf 2005 een aantal vakkundig geschilderde wapens van heemraden uit de polderhistorie van Heerhugowaard te zien. Deze voldoen grotendeels aan de eisen die de heraldiek stelt aan vorm en kleur van wapens.

Gemeentewapen

Laten we nu echter eindelijk terugkeren naar het onderwerp waarvan we in het begin melding maakten: het gemeentewapen. In een boekje met de titel: 'De Gemeentewapens van Nederland' dat in 1960 werd uitgebracht in de toen bekende Prisma-serie en werd geschreven door de 'wapendeskundige' Klaas Sierksma, staan alle wapens van het rijk, de provincies en de gemeenten in ons land afgebeeld. Over elk wapen worden enkele heraldische bijzonderheden gegeven. Bij Heerhugowaard vermeldt Sierksma dan:

In azuur een gouden korenschoof van vijf aren tussen twee toegewende reigers van natuurlijke kleur, gebekt en gepoot van goud, alles op een grasgrond geplaatst (b: 8-12-1936)

Het wapen is voortgekomen uit het niet-officiële wapen van de polder Heerhugowaard. De betekenis is eenvoud-

dig af te leiden uit de geschiedenis van polder en gemeente: Heerhugowaard is een in 1629-1631 droog gemalen meer, waarvan water gras, graan en reigers de kenmerken waren.

Het eerste deel van bovenstaande tekst komt overeen met die van de bevestiging van het wapen door Koningin Wilhelmina. Van dit schrijven is een kopie in dit artikel opgenomen. Met b: 8-12-1936 wordt bedoeld: de bevestigingsbrief is gedateerd: 8 dec. '36.

Voeten in aarde

Het heeft destijds veel voeten in de aarde gehad voordat deze bevestiging officieel werd gegeven. Anderhalf jaar eerder toonde de burgemeester van Heerhugowaard B.J. Sutman Meijer zich nog zeer verbaasd (zie zijn brief d.d. 21 juni 1934 waarvan een kopie in dit artikel) toen een bevoegde instantie n.l. De Hoge Raad van Adel, hem liet weten dat volgens het Register van Wapens zijn gemeente helemaal geen wapen bezat. In zijn brief kan men voorts lezen waarom dat voor hem vrijwel ondenkbaar was. Hoe het zij, er is tussen het bestuur van de gemeente Heerhugowaard en allerlei gewichtige instanties een uitgebreide briefwisseling geweest. In het Regionaal Archief te Alkmaar is dit na te lezen betreffende tekst, tekening en kleuren, voordat alles naar ieders zin en bedoeling was geregeld.

Hoe kwam het toch dat men zo moeilijk deed als het ging om de acceptatie van 'bestaande' wapens? Dit was grotendeels het gevolg van de 'wildgroei' in aantal en vormgeving van vrij gekozen wapens zoals hierboven al eerder werd ver-

meld. De figuren op het schild toonden in het algemeen wel enig verband met de familie, het genootschap of de bestuursvorm waarvoor ze dienden, maar waren niet zelden raadselachtig.

19e eeuws

Sierksma laat zien dat het meest gekozen symbool voor een wapenschild de leeuw is, in waardering gevolgd door heiligen, de kruisvorm, vogels en planten. Zo ziet

8 December 1936.

No. 39.

*Wij Wilhelmina, bij de gratie Gods,
Koningin der Nederlanden, Prinses van
Oranje-Nassau, enz., enz., enz.*

Beschikkende op het aan Ons gericht request van den Raad der Gemeente Heerhugowaard, provincie Noordholland, om te worden bevestigd in het gebruik van een wapen;

Gelet op het besluit van den Souvereinen Vorst van 24 December 1814, no. 32 en op het Koninklijk besluit van den 23 April 1919, Staatsblad no. 181;

Op de voordracht van Onzen Minister van Justitie van den 4 December 1936, Eerste Afdeling A, No. 909;

HEBBEN GOEDGEVONDEN EN VERSTAAN:

de Gemeente Heerhugowaard, provincie Noordholland, te bevestigen in het gebruik van een wapen, waarvan de beschrijving luidt als volgt:

In azuur een gouden korenschoof van vijf aren tusschen twee toegewende reigers van natuurlijke kleur, gebekt en gepoot van goud, alles op een grasgrond geplaatst.

Onze Minister van Justitie is belast met de uitvoering van dit besluit.

's-Gravenhage, den 8 December 1936.

(get.) W I L H E L M I N A.

De Minister van Justitie,
(get.) Van Schaik.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,
De Secretaris-Generaal bij het Departement van Justitie,
(get.) J.P. de Meijere.

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal voornoemd,

J.P. de Meijere

Toestemming voor het gebruik van een wapen

men met name de reiger in het wapen van Heerhugowaard en in dat van Ankeveen. De figuren (de zogenaamde 'stukken') in het Heerhugowaardse wapen verbeelden aspecten van de polderhistorie. Bij de drooglegging van De Waard ging het immers om de winning van bouwland, liefst ten behoeve van de graanteelt. Daarmee verdween het grote viswater van o.a. de blauwe reiger. Het antwoord op de vraag of deze economische verwachtingen inderdaad zijn uitgekomen, kan men het antwoord vinden in het gedicht 'Het Wapen van Heerhugowaard' (zie elders) dat ik schreef in het jubileumjaar 2004 als deelnemer aan een voor het publiek open-

Het eigentijdse logo van Heerhugowaard

gestelde wedstrijd.

Het wapen van Heerhugowaard zoals afgebeeld in het boek van Sierksma dateert uit de 19e eeuw. De vormgeving is verre van fraai (zie afbeelding) hoewel volgens de heraldiek verder correct.

Onderhand zijn tal van wapens in den lande in de loop van de tijd 'gemoderniseerd', zoals ook met ons wapen is gebeurd.

Van wapen naar logo

Menigmaal werden ten behoeve van de gemeentelijke administratie stempels vervaardigd met daarin figuren die waren ontleend aan het gemeentewapen. Dat is in het verleden ook gebeurd in Heerhugowaard. Dit 'stempel' staat ook op de jubileum-munt die in 1979 is uitgegeven. Dezelfde afbeelding treft men nu aan op de omslag van "De Overhaal".

Uiteindelijk heeft in Heerhugowaard het 'oude' gemeentewapen zijn plaats als huiskmerk van de gemeente moeten afstaan aan een moderne variant: het logo. Daarbij heeft de ontwerper de voorschriften van de heraldiek ver achter zich gelaten. Een verband met de historie is niet meer te herkennen. De moderne tijd vraagt om een andere stijl, dat is duidelijk. Artistieke vrijheid op het gebied van vorm- en kleurkeuze is daarvoor geboden. Er is dan ook een logo in gebruik genomen dat zonder terughouding eigentijds kan worden genoemd. De reiger is wel-

iswaar onherkenbaar geworden, maar dat hoeft tegenwoordig geen bezwaar te zijn. Waar het om gaat is een prettig ogende figuur in zowel kleur, lijn als in uitstraling.

HEERHUGOWAARD

HET WAPEN VAN HEERHUGOWAARD

Waar ooit aan d'oude omringdijk
Een heel groot water lag:
De Waert, waarvan de overkant
Men slechts met moeite zag,

Met ruige oevers, volop riet
En wilgen, elzen, gras
Aan helder water, zodat ook
De bodem zichtbaar was.

Waar vroeg in 't jaar de dotterbloem
In bloei kwam langs het riet
Waaruit het krassende gezang
Kwam van de karekiet.

Als men daar zag boven de plas
Met trage vleugelslag
Een grote vogel! Vast dat het
Een blauwe reiger was.

Ook roerloos staande zag je die
Soms aan de waterkant
En later ook als trouwe gast
In't nieuwe polderland.

Het wapen van Heerhugowaard
Herinnert ons daar aan.
Daar zie je naast een korenschoof
Twee blauwe reigers staan.

De korenschoof! Een oud symbool
Van meel en brood van graan.
Hoe kwam die halmenbundel toch
Op't Waarder schild te staan

Met recht en reden immers mag
De vraag worden gesteld:
Gaf ooit de graanteelt in de Waard
Door rijke oogst goed geld?

Dat niet! Het nieuwe polderland'
Fijnzandig, arm aan klei
En humus; nat en lang te koud
Veel heermoes nog daar bij,

Bracht niet de gouden korenoogst
In de augustusmaand
En niet de opbrengst en de winst
Die men ooit had gewaand.

Het leek wel of de akkerbouw
Te falen was gedoemd.
Werd sinds die tijd de polder niet
'De Magere Waard' genoemd?

Ja, 'Graan voor Vis' ging hier niet op
Dat was al snel bekend.
Veel land werd bos of weidegrond
Met weinig rendement.

De 'Reigerpolder' is nu al
Bijna vier eeuwen oud.
Profijt en welvaart heeft men daar
Allengs toch opgebouwd.

Dus, dat symbool, de korenschoof,
Mag best, zo neem ik aan,
Als blijk van 'ondernemingslust'
In't Waarder wapen staan.

Ton Schotten

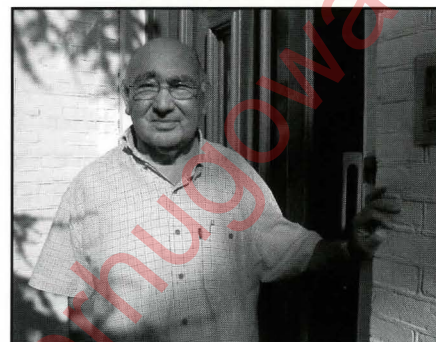
Eerste huisarts werd naar Heerhugowaard "gelokt" met een dokterswoning en financiële steun

DOKTER TWISK: LAATSTE PLATTELANDSDOKTER

Tekst en beeld: John Moesker

Florentius Johannes Maria Twisk is voor zijn leeftijd nog een kwieke man. De geest is onbetwistbaar scherp en humorvol en aan het 'loopwerk' kun je nauwelijks zien dat hij al 82 jaar is. De meeste mensen kennen Floor Twisk beter als 'dokter Twisk'. En zo zullen we hem in de loop van dit verhaal ook blijven noemen. Want die titel is onverbrekkelijk verbonden aan een huisartsenpraktijk die in 1953 begint en in 1989 eindigt.

Over die 36 jaar als plattelandsarts vertelt de heer Twisk met oog voor details.

Van koets naar koetswerk

Onlosmakelijk hoort bij de artsen Post, Spierings en Herckenrath hun koetsier Janus Boekestein. Elders in deze "Overhaal" wordt de onontbeerlijke hulp van Boekestein al uit de doeken gedaan. Volstaan kan worden met de opmerking dat de trouwe koetsier de overgang meemaakt van de koets naar het koetswerk van de auto; een maatschappelijke ommekeer die destijds groter moet zijn geweest dan de overgang van de schrijfmachine naar de digitale tekstverwerker. Boekestein is niet alleen koetsier. Zo maakt hij de medicijnflessen schoon en haalt hij het ziekenfondsgeld op. Dat geld werd destijds rechtstreeks aan de dokter betaald. Tot en met de praktijk van dokter Herckenrath is Janus Boekestein actief geweest. Hij werd meer dan honderd jaar oud.

Gemeentearts

Omstreeks 1890 telt Heerhugowaard een gering aantal inwoners. Het moet burgemeester/gemeentesecretaris P. Wonder (periode: 1873-1911) zijn geweest die zich beijvert om de gezondheidszorg in de polder op te vijzelen. In omliggende gemeenten is bekend dat ook die gemeentebesturen zich omstreeks die tijd sterk bekommeren om een betere volksgezondheid. Om jonge, afgestudeerde artsen te lokken moet je meer in de aanbieding

Rechts:

Dokter Twisk voor zijn huis aan de Middenweg.

Dokter Post en zijn vrouw rijden uit. Achter de koets staat Janus Boekestein. De namen van de kinderen zijn ons niet bekend. De foto moet rond 1920 zijn genomen

doen dan alleen zieke mensen die beter willen worden. Net als in buurgemeenten Noord-Scharwoude en Oudkarspel worden plattelandsartsen gelokt met een gemeentelijke dokterswoning en met een financiële gemeentelijke ondersteuning.

Geen vetpot

Een vetpot is het niet om gemeentearts te zijn. Dokter Twisk weet dat zijn gemeentelijke salaris in 1953 twaalfhonderd gulden per jaar is, terwijl de huur van de dokterswoning achthonderd gulden is. Van dat bedrag kan het huis niet erg goed worden onderhouden. Bij een hevige regenbui moeten alle pannen en emmers tevoorschijn worden gehaald omdat het dak op dertien plaatsen lekt. Twisk koopt het huis twee jaar na zijn benoeming voor fl. 21.000,-; nu een erg laag bedrag. "Maar dat was destijds wel veel geld. Ik kon maar een hypotheek krijgen van tienduizend gulden," zegt de huisarts in ruste.

Markant doktershuis

Dokter Post betreft in 1892 de markante dokterswoning aan de Middenweg 196. Bouwkosten destijds: zesduizend Nederlandse gulden. Het huis wordt door een Heerhugowaards aannemersbedrijf gebouwd. De naam van deze aannemer kent dokter Twisk niet. Opzichter is Kees Poland, een telg van de bekende familie van molenbouwers. Het huis oogt voorname en spreekt tot de verbeelding van velen. Er zijn zelfs ansichtkaarten van ge-

maakt. Mevrouw G. Naber-Groot ontdekt enige jaren geleden in Utrecht op een stalletje een oude ansichtkaart met daarop de Heerhugowaardse dokterswoning. De achterkant is beschreven door mevrouw Post en de geadresseerde is 'mevrouw' Poland te Akersloot. Op de ansichtkaart is een postzegel van 2fi cent.

Elders in dit artikel besteden we aandacht aan de gezondheidstoestand rond 1900. Volgens dokter Twisk is die rond de eeuwwisseling ronduit matig.

"Een blindedarmoperatie kon een arts met succes afronden, maar toen in 1917 de Spaanse griep als epidemie rondging, zaten de artsen met hun handen in het haar. Antibiotica moesten namelijk nog worden uitgevonden", aldus dokter Twisk.

Verzuilde praktijken

Pas na de Tweede Wereldoorlog neemt de medische kennis snel toe. Vooral dankzij antibiotica en de verbeterde röntgendiagnostiek.

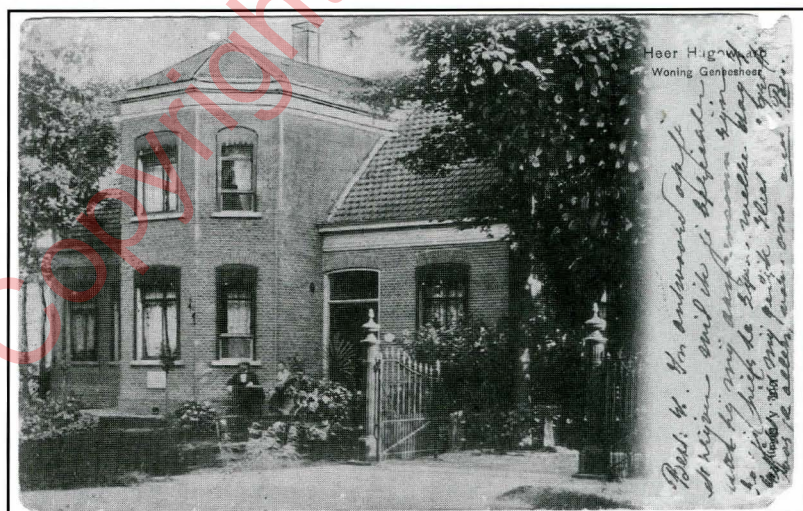
In Heerhugowaard ontstaat rond 1925 een verschijnsel dat niet uniek is: het geloof gaat een rol spelen bij de artskenkeuze. De praktijk van Post en zijn opvolgers had een katholieke signatuur; de nieuwe huisarts Zwarteveen die rond 1925 aantrad, ligt goed in de markt bij andersdenkenden. Na Zwarteveen – hij wordt later hoofd van de medische dienst van de Nederlandse Spoorwegen – worden J.R. Buirma en A.F. Meijer (in 1960) zijn opvolgers. Dokter M.H.A.T. Salden is de laatste arts in de lijn van dokter Zwarteveen.

Derde stroming

In 1968 treedt de derde stroming huisartsen aan in Heerhugowaard, in de persoon van dokter F.M. Zwaan. Een jaar daarvoor opent apotheker Van 't Spijker zijn apotheek. Tot dusver hadden de huisartsen een z.g. doktersapotheek. Vaak een extra belasting van de arts en zijn echtgenote naast de 'nacht en ontij'-baan.

Door de explosieve groei van Heerhugowaard in de jaren zeventig ontstaat er een autonoom groeiproces in het huisartsenbestand. De huisartsen B. van

Zelfs ansichtkaarten bestaan van het doktershuis. Mevrouw G. Naber-Groot ontdekt enige jaren geleden in Utrecht op een stalletje deze oude ansichtkaart met daarop de Heerhugowaardse dokterswoning. De achterkant is beschreven door mevrouw Post en de geadresseerde is 'mevrouw' Poland te Akersloot.

Oudeniel (1970), G.W. Manschot (1972), D. Bink (1978), A.J. de Boer en P. Tjon Pian-Gi zijn de voorlopers van de huidige twintig huisartsen.

Dokter Twisk stopt op 1 januari 1989 met zijn praktijk. Hij is dan 66 jaar. Zijn praktijk bestaat dan uit vijfduizend patiënten.

Sfeerbeelden

Bij zijn aantreden in Heerhugowaard telt Heerhugowaard rond 6.500 inwoners.

“Toen ik kwam werden er net zes huisjes aan de Korte Dreef gebouwd; de eerste nieuwbouw dus. En aan de overkant van de weg lagen vier kilpaden. We hadden al wel vervanging in de weekeinden. De weekenddiensten deed ik samen met de collega's Buirma en Lohman uit Obdam.“ Het rijden van visites is niet altijd een lolletje, vooral niet als het winter is. Het komt regelmatig voor dat de Volkswagen Kever van de jonge Twisk door een tractor uit de modder moet worden gesleept. En de bruggetjes met slootjes aan het handjevol straten zijn ook hinderpalen om efficiënt visites te doen.

Dokter Twisk denkt ongeveer duizend bevallingen te hebben gedaan, waaronder een aantal tweelingen. En onder de laatst-

genoemde bevallingen hoort in elk geval ook die van zijn eigen tweeling. “Die deed ik samen met zuster Levinson”, verduidelijkt vader en dokter Twisk.

Kruisvereniging

Als medisch adviseur, en later als vicevoorzitter, is dokter Twisk nauw betrokken bij het kruiswerk. Het Wit-Gele Kruis(katholiek) en het Witte Kruis betalen in die tijd samen het salaris van de enige wijkverpleegkundige, zuster M(ies) van Puijvelde (1917-2004). Dat wil zeggen: de eerstgenoemde betaalt het salaris en het Witte Kruis stelt de hulpmiddelen ter beschikking. Het uitleengebouwje, schuin tegenover het doktershuis aan de Middenweg, staat er nog steeds. Het gebouwje, met het witte kruis op de voorgevel, is nu de garage van dokter N.J.M.C. Flinkenflögel.

Voor de toenmalige burgemeester B.J.F. Sutman Meijer (periode: 1934-1957) draagt het kruiswerk een warm hart toe. Consultatiebureaus worden gehouden in café De Viersprong in 't Kruis, het café van Van den Heiligenberg in Heerhugowaard-centrum en in café Bleeker in

Over chirurgijns en echte doktoren

Chirurgijns zijn al in de middeleeuwen een belangrijke beroepsgroep als het gaat om het genezen van mensen. Vaak zijn het barbiers, die zich behalve met knippen en scheren, ook bezig hielden met het genezen van zieke mensen. De naam chirurgijn zegt het al: ook het verrichten van chirurgische ingrepen werd niet geschuwd.

Het is niet duidelijk waarom uitgerekend barbiers bij de geneeskunde betrokken waren. Er wordt wel eens gesuggereerd dat zij immers het meest bedreven waren in het gebruiken van (scheer)mes en schaar. En wie herinnert zich als man niet dat het scheermes uitschoot met alle verwondingen van dien...

Er is veel bekend over chirurgijns. Dat komt omdat zij verenigd waren in gilden. In Alkmaar

was in 1552 al een chirurgijns-gilde. De beroepsgroep probeerde vanaf het begin al ordening te brengen in de tamelijk rommelige gezondheidszorg. Ten eerste om het opleidingsniveau op te vijzelen en ten tweede om kwakzalvers buiten de stadspoorten te houden. Veel stadsbesturen legden de chirurgijns vakbekwaamheidseisen op. Voldeed je daaraan dan mocht je 'de beckens buiten hangen' als teken van vakbekwame heelmeeester en...als barbier. De karakteristieke schalen werden niet alleen gebruikt voor het inzepen tijdens het scheren, maar ook voor het opvangen van bloed tijdens het aderen.

Desondanks stonden chirurgijns niet hoog in aanzien. De universitair opgeleide medische doctoren keken natuurlijk erg neer op de

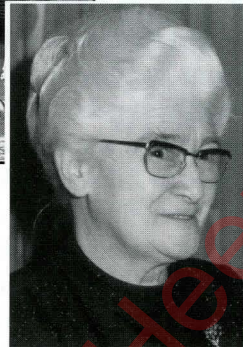

Nu de garage van dokter Flinkenflögel; destijds het uitleengebouwje van het Witte Kruis. Zuster Mies van Puijvelde (1917-2004) zwaaide er onder meer de scepter. Zij was jarenlang de enige wijkverpleegkundige in Heerhugowaard

de Noord. Pas veel later wordt een consultatiebureau aan de Olmenlaan geopend. Zuster Van Puijvelde woont aan de Middenweg 179. Zij heeft daar ook haar 'eigen' consultatiebureau ingericht met wachtboxen en een spreekkamer. Ook tandarts Entjes uit Egmond houdt hier jarenlang op woensdagmiddag spreekuur.

Duizendpoot

“Zuster Van Puijvelde was een echte duizendpoot”, zegt dokter Twisk. “Elke mor-

gen om halfacht reed zij met haar Austin A30 de polder in om de patiënten te verplegen. Tegen twaalf uur kwam ze thuis, zette haar eten op en ging daarna naar het Witte Kruisgebouw om de uitleenartikelen, zoals ondersteken en bedden uit te geven. Zij verzorgde ook het afleggen van de overledenen.”

Dokter Twisk herinnert zich ook nog goed haar rol tijdens de kinkhoestepidemie in 1954. “Voor kinderen en ouders een erg hinderlijke ziekte, maar voor baby's soms dodelijk. Zij zag kans met maatschappelijk werker C(Trien) van Langen een kaartsysteem op te zetten van alle kleuters in de gemeente. Zoiets gebeurt nu met een druk op de computer, maar toen was dat allemaal nog handwerk.”

Polio-epidemie

Volgens dokter Twisk zijn in dat jaar het grootste deel van de Waardse kleuters ingeënt tegen kinkhoest. Het succes is zo groot dat de administratie in het hele land wordt ingevoerd door de provinciale entgemeenschappen.

chirurgijns. De laatsten konden geen Latijn lezen en daardoor misten ze de boot wat betreft medische ontwikkelingen.

De Leidse medicus Cornelis Bontekoe verwoordde de kennis en kunde van de chirurgijn in de 17e eeuw op een niet mis te verstane wijze:

"Nog jongens zijnde begeven sij zig op een winkel, dikwijls nog lesen nog schrijven konnende, daar leren sij den baard schrabben, 't hair poeieren, de knevels opsetten, plaasters smeren, charpie maken en lopen enige jaren langs de straat, somtijds een boek vijf à zes inziende van Autheuren, die vol dwalingen steken en die sij den meesten tijd niet verstaan kunnen. Ondertusschen zien sij de Praktijk bij hun Meesters, welke dikwijls self de beste basen niet en zijn, of soo sij het zijn, de saak met hun knechts soodanig aanleggen, dat de selve noit bijna agter 't secreet van hun konst geraken en

noit soo handige artsen worden, als sij behoren te zijn, latende hun leerlingen sonder instructie, aan desele hun remediën ontdekkende."

Daar is geen woord Spaans bij! Wat te denken als iemand nu naar een kapper zou gaan en meteen een aderlating zou moeten laten welgevallen? Logisch dat in die tijd een bezoek aan de barbier - lees chirurgijn - telkens werd uitgesteld...

Maar ook de chirurgijn had concurrentie. Ten eerste van rondreizende kwakzalvers, maar ook van de plaatselijke smid of hoedenmaker die de geest kregen om te genezen. Beroemd - berucht mag ook - is Willem Taemszoon uit Jisp, bijgenaamd de 'Ijsere Duim'. Die 'sulce harde Vingers en Handen heeft gehad, ja soo een hartigh gemoed, dat hij de ellendige Menschen armen en beenen brack en op ladderden bondt, dat hun van benauwtheijdt Sweet, als een Rivier, langs de kinnebacken rolde."

“Drie jaar later, als er een polio-epidemie uitbreekt zijn wij al ingespeeld. Handig gezien het grote aantal kinderen in Heerhugowaard. Tijdens de vaccinatie voert Trien van Langen de administratie en zuster Van Puijvelde assisteert collega Buirma en mij. Onze vrouwen koken voortdurend de injectiespuiten uit. Wegwerpspuiten zijn er dan namelijk nog niet.”

In 1961 treedt zuster P.E. (Nel) van Buuren aan. Zij doet de wijkverpleging ten noorden van de spoorlijn Heerhugowaard-Hoorn. Als zuster Van Puijvelde in 1963 om gezondheidsredenen vertrekt, wordt zij opgevolgd door zuster C. Bakker. Heerhugowaard groeit inmiddels zo snel dat het aantal wijkverpleegkundigen ook snel toeneemt.

Verloskundige zorg

De verloskundige zorg wordt in het begin door de huisartsen gedaan. Tijdens de praktijk van dokter Spierings wordt de zorg gedeeltelijk overgenomen door een verloskundige. Die functie wordt in die tijd nog aangeduid met vroedvrouw. Vroed staat voor wijze. De eerste vroed-

vrouw heet G. van de Pal. Zij woont naast dokter Spierings aan de Middenweg 198. “Zij deelden samen een auto. Maar op kritieke momenten kon zij er vaak geen gebruik van maken”, herinnert Twisk zich. Verloskundige Van de Pal trouwt later met B. Tromp. Het echtpaar wordt bewoner van ‘Us Wente’ (Middenweg 122). Later bewoont mevrouw Tromp-v.d.Pal aan de Van Veenweg 1, waar zij overlijdt. Haar opvolgsters heten achtereenvolgens R. van Wunnik en Jansen. In 1954 wordt de laatste opgevolgd door zuster F. Levinson die in de periode tot 1982 enkele duizenden kraamvrouwen assisteerde.

Snelle veranderingen

De laatste decennia hebben zich vele veranderingen voltrokken die niet met de behandeling van patiënten hebben te maken, maar die soms tot veel onrust onder de huisartsen leidden.

Dokter Twisk rept daarbij over de opvolging in de huisartsenpraktijk.

“Vroeger was de verkoop van je praktijk de oudedagsvoorziening van een arts.

Vanaf 1988 kwam er een goede pensioenregeling waarbij de praktijkverkoop werd

Het moet gezegd: de huidige fysiotherapeut zal zich niet in deze hardhandige therapie willen herkennen.

In de eerste helft van de 19e eeuw wordt deze regio geteisterd door een epidemie die wijst in de richting van tyfus, een zeer besmettelijke bacteriële infectie. Maar het zou ook kunnen dat dysenterie hier is voorgekomen. Logisch dat de rijksoverheid, met in het kielzog de lokale overheid, zich ernstig zorgen maakt. Aan het begin van de 19e eeuw vaccineren artsen al tegen pokken. Niettemin sterven noveel mensen aan deze ziekte. En ook roodvonk maakt slachtoffers. Een nieuwe ziekte dient zich rond 1830 in deze regio aan: cholera, ofwel Aziatische Braakloop. Met chloordampen proberen de artsen van die tijd deze dodelijke ziekte uit te bannen.

Dat de lokale overheid steeds meer invloed krijgt op de volksgezondheid past ook bij het

tijdsbeeld. Van een typische agrarische samenleving ontwikkelt Nederland zich meer tot een industriële gemeenschap. Dat leidt tot meer rijkdom van de overheid en tegelijkertijd tot meer armslag voor de volksgezondheid. In die samenhang past dan ook de beslissing van burgemeester Wonder en zijn gemeenteraad om in 1890 dokter Post aan te stellen en voor hem een dokterswoning te bouwen.

afgeschaft. De opvolging werd nu geregeld met een commissie waarin je zelf zat, een arts uit de waarneemgroep, een arts namens het district, een gemeentelijke vertegenwoordiger en een vertegenwoordiger van de patiënten. Geprobeerd werd om misstanden bij 'vraag en aanbod' te voorkomen en dat de meest kapitaalkrachtige kandidaat – lees een rijke vader – de meeste kans maakte”.

Deze regeling heeft niet lang stand gehouden na het vertrek van dokter Twisk. Maar verkoop van een huisartsenpraktijk is nog steeds niet toegestaan.

Nog een aspect dat is veranderd. Tegenwoordig is de huisarts een specia-

list. Een arts moet dus een opleiding tot huisarts volgen die twee jaar duurt. Bij veel huisartsen lopen tegenwoordig 'basisartsen' stage om zo de specifieke huisartsenkennis op te doen.

Arts met motief

Als je Floor Twisk vraagt of hij arts uit roeping is geworden, antwoordt hij ontkennend. Blijkbaar vindt hij 'de roeping' meer passen in een doktersroman uit de Boeketreeks.

"Ik koos voor een gevoel van verantwoordelijkheid voor de mensen. Arts ben je niet voor de volle honderd procent, maar voor de volle tweehonderd procent. Pas dan kun je als arts betrokken zijn bij de gezondheid van mensen."

De nuwe toid

Honde hou je in een 'kennel'
prate doen je in een 'pennel'
vragespelle binne 'kwisse'
klamme dat is 'kissebisse'.

'Belbusse en 'baistandsvrouwe'
het is meist niet bai te houwen,
allegaar van die nuwe woorde,
weer je vroeger niet van hoorde.

Niels zit bai z'n 'spelcompjoeter'
met geflikker en getoeter,
of loopt nei z'n 'stereotoren'
met een'walkman' in z'n ore.

'Voorleesmoeders', 'vrouwehuize',
'mixers', 'magnetronfornuize'
'stress' en 'hyperventilatie',
mense wat een alderatie!

Toen moin Tante Trien ze hoorde,
al die nuwerwisse woorde,
zee ze teugen moin: "Me joon,
praat met moin nou maar gewoôn!"

BOTER, KAAS EN EIERN

Tekst en beeld: Henk Komen

Een doffe klap en de meters hoge schoorsteenpijp zijgt gelaten in haar volle lengte neer. Een enkel brok steen springt weerspanning op in de kruitdampen aan de voet. Als een mes snijdt de stenen kolos door het belendende gebouw die hij altijd als een wachter heeft gediend. Het is donderdag 7 mei 1981. Een honderdtal gretige kijkers is getuige van deze executie.

"Het zal de vooruitgang wel zijn", meent de één, maar voor menig Heerhugowaarder is het een achteruitgang. De zuivelfabriek Excelsior bestaat niet meer.

In 1981 werd de schoorsteen van Excelsior onder luid applaus door de gedeputeerde van de provincie Willem van der Knoop opgeblazen.

Kaasfabriek "De Kroon" omstreeks 1920. Het bedrijf stond aan de Stationsstraat, hoek Nijverheidsstraat. Er is nu een benzine-station. De directeurswoning rechts staat er nog

Van oudsher zit het kaasmaken de Noord-Hollanders in het bloed. De beste tijden zijn echter voorbij. Niet zo vreemd, immers verstedelijking verdraagt geen boerenring en de kaasmakerij kan nu eenmaal niet zonder de koe. Heerhugowaard is er een voorbeeld van. Eeuwenlang zijn hier kaas- en boterproducten van boerenhuisvlijt. Markten in naburige steden brengen die handel bij de burger. De huidige toeristische attractie in de kaasstad Alkmaar is hier een restant van. Dankzij de ijverige boeren verkrijgt deze stad haar bijnaam. Maar niets is blijvend.

Tweehonderd fabriekjes

In de tweede helft van de achttiende eeuw neemt het aantal inwoners sterk toe, ook in Heerhugowaard. Het agrarische bedrijf

brengt steeds meer op. Het wordt aantrekkelijk om de kaasbereiding van de boerderij uit te besteden aan plaatselijke bedrijfjes. De fabrieksmatige verwerking van melk tot kaas en boter werkt kostenbesparend, een niet te versmaden voordeeltje voor de zuinige Hollander. Rond 1880 verschijnt in Noord-Holland de eerste industrieel bereide zuivel op de markt. Binnen enkele jaren telt Noord-Holland zo'n tweehonderd fabriekjes waar kaas wordt gemaakt. En in de vaart der volkeren doet Heerhugowaard naar hartelust

mee. Menigeen probeert rond 1900 zijn geluk en sticht een fabriekje om kaas te maken. In die tijd ben je nog niet gebonden aan allerlei vergunningen van de overheid en kun je beginnen met wat je wilt. De meeste van deze initiatieven zijn echter geen lang leven beschoren. De zuivelfabriek Excelsior is dan wel de laatste in Heerhugowaard, maar lang niet de eerste!

De Kroon

De oudste van de zes zuivelfabrieken die in Heerhugowaard hebben gestaan, is 'De Kroon' geweest. In 1891 wordt zij gesticht onder 'Stoomzuivelfabriek De Glober'. Eigenaar is Cornelis Swager, ook eigenaar en bewoner van de boerderij 'Bid en Werk' aan de Stationsweg 67. Deze boerderij lag aan de zuidzijde van de toen nog Basserweg geheten Stationsweg, tegen de spoorlijn aan. Swager bouwt zijn kaasfabriek aan de overkant, op de hoek Stationsweg/Westerweg. De zuivelfabriek verandert nog al eens van naam. Achtereenvolgens draagt hij de namen 'Voorwaarts', 'De Kroon' en 'Uithoorn'. De eerste bedrijfsleider is M.J. van Lier. In 1905 breidt de fabriek nog uit onder leiding van C. Harp. 'De Kroon' is een

Melkrijder Jongkind van zuivelfabriek De Kroon. Rechts op de achtergrond de spoorwegovergang in de Stationsweg. Omstreeks 1930

dagfabriek en de melk wordt slechts één keer per dag opgehaald bij de boeren. Die boeren laten de melk staan en romen het af om zelf boter te maken. De fabriek maakt dan de kaas.

‘Zandhorst’

Het bedrijf stond op de plaats van het huidige benzinestation aan de Stationsstraat,

hoek Nijverheidsstraat. Alleen in het eraanstaande woonhuis is nog enigszins de voormalige directeurswoning van de melkfabriek te herkennen. Achter deze fabriek verrijst in de jaren zestig de skibaan bij de borstelfabriek. De TEBA zal een van de eerste vestigingen op het bedrijventerrein Zandhorst zijn.

Een bekende kaasmaker is Krijgsman, die later een kruidenierszaak begint en het kaasmaken liet voor wat het was. De laatste kaasmaker is Brouwer.

‘De Kroon’ kan het niet langer bolwerken en in 1939 wordt het bedrijf opgeheven. Korte tijd daarna blijft, na een brand, het woonhuis gespaard samen met een van de kaaspakhuisen, Dat blijft nog staan tot in de jaren zestig, vlak naast de daar gelegen kunstskibaan.

‘Vita Nova’ en ‘De Volharding’

Tegenover de ingang van de Basserhof aan de Middenweg heeft de kaasfabriek ‘Vita Nova’ gestaan. Net als ‘De Kroon’ haalt dit bedrijf één keer per dag de melk op voor de kaasbereiding. ‘Vita Nova’ wordt in 1893 opgericht door een groep agrariërs en op naam gezet van Ariën Wonder Azn. (1849-1927). Wonder woont op de stolp ‘d’Olifant’ (Middenweg 55). Zijn broer, Pieter Wonder (1835-1911), burgemeester van de Waard, doet ook mee. Zijn opvolger als burgemeester in 1911, Wiebe van Slooten (1864-1940) is eveneens van de partij, net als Jac. Met. Deze is smit/wagenmaker en woont er tegenover. Beide laatste mannen zijn ook de oprichters van de Boerenleenbank in Heerhugowaard. Zij behoren tot de rijkste mensen in de polder. Jac. Met is ook nog statenlid. Later zal hij naar Alkmaar vertrekken om daar zijn wagenmakerij uit te laten groeien tot garagebedrijf Met.

‘Het Buurtje’

Vita Nova staat aan de Middenweg in, wat begin vorige eeuw ‘Het Buurtje’ wordt genoemd, Om nog nauwkeuriger te zijn: op de plaats waar de Middenweg nu afgesloten is voor doorgaand verkeer. Er stond destijds een kruidenierswinkel, een wagenmakerij, een snoepwinkel en de zuivelfabriek.

Aan de overzijde van de Middenweg, zuidelijk van de wagenmakerij van Jac. Met en het winkeltje van Dirk Boekel staat nóg een kaasfabriek met de naam ‘De Volharding’, opgericht rond 1900 door

Melkfabriek Vita Nova met op de achtergrond de voetbalvelden Middenweg hoek Rustenburgerweg. Het huis achter Vita Nova (Middenweg 58) werd eerst bewoond door kaasmaker A. van der Oord, daarna door de boekhouder van Hermanus Schouten, Cornelis van Langen. Later woonde J. Schotman er. De woning links werd dubbel bewoond door Bertus Schouten en S. Tromp

Woonhuis van Manus Schouten aan de westzijde van de Middenweg tegenover Vita Nova. Manus was directeur van de 'De Volharding'. Hier staat hij op de foto met zijn derde vrouw Guurtje Beers.

Willem van Slooten, de zoon van Wiebe. De concurrentie is moordend, op oogafstand en binnen de familie. De eerste directeur en medeoprichter is Manus (Hermanus) Schouten. Manus (geb. 1888) is drie keer getrouwd geweest. Uit zijn tweede huwelijk met Catharina Hoebe (1892) wordt dochter Guurtje (1921) geboren. Zij trouwt later met Cornelis van Langen (1919). Cornelis wordt boekhouder bij Manus totdat 'De Volharding' het niet langer redt. Daarna gaat hij werken bij zijn broer Jacob in De Noord (van het koelhuis). Maar Manus blijft middenstander. Hij verandert van branche en start een veevoederhandel en graanmaalderij onder dezelfde aansprekende naam 'De Volharding'. De concurrent aan de overkant houdt het iets langer uit. In de oorlogsjaren wordt 'Vita Nova' opgegeven.

Kaasfabriek Ons Belang aan de Rustenburgerweg, plm. 1918. Van links naar rechts de beide melkrijders P. en D. Stoop, mej. Hink de huishoudster bij Jan Does, A. de Reus de kaasmaker, Poland de molenbouwer, K. Stoop de melkcontroleur en A. de Boer als leverancier.

Schouten koopt het pand en maakt er een pakhuis van. J.P. Zwetsloot neemt het bedrijf van Schouten over. Nu staat er een dubbele woning.

'Ons Belang'

Ook 't Kruis heeft zijn eigen kaasnering, al is het maar voor even. Onder de naam 'Ons Belang' verschijnt in 1911 aan de Rustenburgerweg een nieuwe loot aan het zuivelfirmament. Aanvankelijk als particulier bedrijf, wordt het omgezet in een coöperatie. Initiatiefnemer is Jan Does, bijgenaamd Witte Jan. Does is, behalve directeur, ook de eerste kaasmaker. Hij woont in de boerderij ernaast, Rustenburgerweg 183. Aanvankelijk is hij daar veeboer. De andere zakenpartners zijn B. Klomp, A. de Boer, G. Weel en molenmaker C. Poland. Melkrijders zijn P. en D. Stoop, neven van elkaar. P. Stoop wordt later directeur van de zuurkoolfabriek Avenhorn. In 1922 gaat de kaasmakerij ter ziele. In het pand komt de smederij van Dirk van Schagen en vervolgens Piet Sneekes. Jan Plijter wordt de volgende. Hij heeft er een fietswinkel. Sinds 1978 is de voormalige kaasfabriek alleen nog als woning in gebruik.

'De Goede Hoop'

Veenhuizen kent eveneens een dagkaasfabriek. Hij stond aan de Kerkweg 9. 'De Goede Hoop' wordt opgericht in 1899 door enkele vooraanstaande Veenhuizenaren, onder wie Luitje Appel

(1840-1922). Kaasfabriekjes oprichten is ook hier een aardigheid van de gegoeden. Appel bezit maar liefst drie boerderijen: Dijkweg 5 en 7 en Berkmeerdijk 22. Hij is gehuwd met Diewertje Groot (1840-1896), dochter van Cornelis Groot (1810-1883), burgemeester en rijkste burger van

Zuivelfabriek Excelsior met directeurswoning aan de Middenweg bij de spoorwegovergang. Plm. 1915. De directeurswoning staat er nog, Middenweg 333.

Veenhuizen. Haar zuster is Adriaantje Groot (1834-1871), gehuwd met Pieter Wonder, burgemeester van Heerhugowaard.

Rijk met rijk!

De rijken in de polder zoeken het echtelijk geluk niet ver van huis, en natuurlijk binnen de eigen stand. Kaasmaker wordt Cornelis Veen. In de praktijk betekent dit dat zijn vrouw en kinderen tot het personeel van zijn bedrijfje gerekend moeten worden. Precies zoals op de boerderij zijn de eerste kaasfabriekjes gewoon gezinsbedrijfjes waar elke dag iedereen de handen uit de mouwen moet steken. In 1916 is ook dit initiatief ter ziele.

'Excelsior'

De zuivelfabriek 'Excelsior' is niet de eerste in Heerhugowaard, wel de laatste.

Mechanisering, concurrentie en schaalvergroting zorgen ervoor dat maar weinig zuivelfabriekjes zich kunnen handhaven. De Coöperatieve Zuivelfabriek 'Excelsior' wordt in 1912 gesticht aan de Middenweg 335, voorheen 325. De fabriek ligt aan de westzijde van de Middenweg bij de spoorwegovergang. Th. van der Meer is de eerste directeur van deze stoom-

zuivelfabriek. Een gevelsteen in het voormalige fabriekspand vertelt dat het eerste bestuur wordt gevormd door onder andere de heren N. Pool Cz. als voorzitter, P. Bos Wz. tweede voorzitter, N. Kuiper secretaris en P. Kant penningmeester. Het aantal leden is bij de oprichting slechts 59 met ruim zeshonderd koeien. Het eerste boekjaar geeft een aanvoer van 2,9 miljoen kg. melk. Bekend uit die tijd is de heer Slikker, melkontvanger-controleur, later uitsluitend controleur. Hij blijft het bedrijf veertig jaar trouw. Gestart als een dagkaasfabriek neemt 'Excelsior' in 1913 ook de boterbereiding over van de aangesloten boeren.

Melkrijder Groot

Ook Simon Groot is onverbreekelijk verbonden met 'Excelsior'. Een man die je iedere dag als melkrijder langs de Waardse wegen zag. Uit zijn jarenlange ervaring met paard-en-wagen kon Simon verhalen van een blind paard dat precies wist hoelang zijn baas werk had met opladen. Het vertrok dan automatisch. Als Simon echter iets langer werk had doordat ergens een melkbus méér langs de weg stond, dan moest ook Simon draven.

In 1956 gaat Simon Groot met pensioen, maar afscheid nemen van Excelsior kan hij niet. Simon blijft er meer dan zestig jaar, altijd de eerste in de fabriek, zodat hij om half één de ver-eiste acht uur erop heeft zitten. 's Middags is hij er weer. "Die taid kraige ze van main kedo", aldus Simon. Zelfs op zondag kan hij het niet laten een kijkje in de fabriek te nemen.

De kaaswagen met Jan en Marie Wever met een vracht voor de kaasmarkt in Alkmaar. Het wagenpark van Excelsior stond aan de andere kant van de spoorlijn achter het stationskoffiehuis (rechts), later de bloemkwekerij van Komen. Hier is nu de toegang naar de sportterreinen van De Vork. Foto plm. 1920.

Moeilijke tijden

In 1946 neemt volontair C.J. Vertegaal het commando over van de toenmalige pensioengerechtigde directeur Th. van der Meer. De fabriek maakt in die dagen moeilijke tijden door. Er wordt in 1945 zo weinig melk bij 'Excelsior' aangevoerd dat het bestuur besluit om de fabriek op te heffen. De oorzaak van de geringe melkaanvoer is dat de boeren elders meer uitbetaald krijgen voor hun melk. Het opheffingsvoorstel haalt het echter niet in de ledenvergadering. De nieuwe directeur krijgt een kans, al zijn de omstandigheden niet ideaal. De fabriek is weliswaar schuldenvrij, maar de melk gaat de Waard uit in plaats van naar de eigen fabriek.

Schaalvergroting

Het geluk helpt een handje. 'Excelsior' heeft altijd veel kaas gemaakt. Voor de afzet daarvan is de fabriek, samen met een groot aantal zusterfabrieken, lid van een verkooporganisatie. Met de toenemende vraag naar kaas gaat menig zuivelfabriekje, in plaats van via de verkooporganisatie, zelf kaas verkopen. 'Excelsior niet'. Zij blijft de organisatie trouw met als gevolg dat, toen het verkoopbureau plotseling veel kaas naar Frankrijk exporteert, de enkele getrouwen goed zitten. Nu de zaken goed gaan, betaalt 'Excelsior' meer voor de melk. Daardoor krijgt zij nieuwe leden en dus meer melk. Uitbreiding van personeel volgt. Dat bete-

kent woningbouw. Er worden twee bedrijfswoningen tegenover de fabriek voor het personeel gebouwd. Later nog vier. Om er een moderne zuivelfabriek van te maken volgen van 1949 tot 1957 ingrijpende verbouwingen van het oude pand. De Heerhugowaardse zuivel bloeit, maar om het hoofd boven water te houden, moet ze toch mee in de schaalvergroting. Er volgt een onvermijdelijke fusie. In januari 1962 wordt 'Excelsior' onderdeel van de C.Z. Aurora in Opmeer. Als zelfstandig bedrijf bestaat Excelsior niet meer.

Laatste melkaanvoer

Bijna twintig jaar heeft de Waardse zuivelindustrie verder kunnen draaien. Dan is de rek er definitief uit. Om kosten te besparen, lijkt het de zuivelcoöperatie VC Noord-Holland beter 'Excelsior' te sluiten in plaats van haar vestiging in Opmeer. In Heerhugowaard moeten veertig werknemers worden overgeplaatst. Sluiting van Opmeer zou betekenen dat er meer dan honderd overplaatsingen nodig zijn. Het is niet de eerste keer dat er een sluitingsdreiging is bij 'Excelsior'. Sinds 1965 is dat maar liefst dertien keer voorgekomen. Elke keer blijkt het loos alarm, maar in 1980 is het toch zover. Donderdagmiddag 8 januari 1981 wordt

Directeur van Excelsior, dhr. Th. H. v.d. Meer met zijn vrouw en zoon, voor zijn woning in de bloemen gezet wegens zijn 25-jarig jubileum in 1937.

de laatste melk aangevoerd. Zaterdag erop zwijgen de machines voorgoed.

Dood door groei

Ging het nu zo slecht met Excelsior? Zeker niet. De Edammer kaas die in deze fabriek werd gemaakt, was prima. Jarenlang sleepten de kaasmakers aan de Middenweg diverse prijzen in de wacht. De voorwaarden voor groei waren aanwezig. En daar lag nu juist de moeilijkheid. Excelsior is gevallen doordat ze groeide. Ingeklemd tussen de nieuwbouw kon ze daar aan de Middenweg op geen enkele wijze uitbreiden. De fabriek lag daar verkeerdt.

Op de plaats van de melkfabriek staan nu 48 woningen. Opdrachtgever voor de bouw is de woningbouwvereniging 'De Voorzorg'. Wethouder Jos Feijtel slaat op 21 september 1981 samen met J. Geluk, de voorzitter van de woningbouwvereniging, de eerste paal. Alleen de straatnaam Excelsiorhof herinnert nog aan deze laat-

ste Heerhugowaardse zuivelfabriek, die lang een belangrijke plaats in de zuivelhistorie van Noord-Holland heeft ingenomen.

Bronnen:

- *Heerhugowaard: in woord en beeld. Uitgave gemeente Heerhugowaard, 1984.*
- *Artikelen Alkmaarse Courant en het voormalige Noordhollands Dagblad.*
- *De ontwikkeling van het zuivelbedrijf in Hollands Noorderkwartier. De Speelwagen, 1948.*
- *Schilstra, J.J. (1981). De Heerhugowaard.*
- *Dekker, E. (1993). Veenhuizen van vroeger.*
- *Nobel, V.J. (1972). Noordhollands zuivelhistorie. WFON 39.*
- *Regionaal Archief Alkmaar, oud archief gemeente Heerhugowaard en Veenhuizen 178-1934, inv.nr. 158.*

EEN WATERSCHAP; ALMACHTIGE OVERHEID?

Hans Korsman

Een waterschap is voor veel mensen nog altijd een wazige organisatie, maar het is wel de oudste vorm van democratisch bestuur in Nederland. Wat velen ook niet weten is dat vroeger het bestuur van sommige waterschappen bijna almachtig waren.

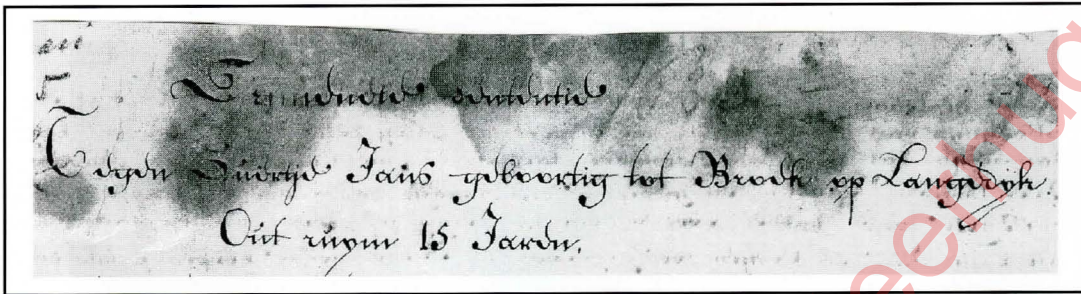
In de loop van het jaar 1630 viel de Heerhugowaard droog en al vlug kregen dijkgraaf, heemraden en hoofdingelanden van de droogmakerij de hoge en de lage jurisdictie. Dat betekende dat dijkgraaf en heemraden als baljuw en schepenen zware misdrijven mochten behandelen waarop lijfstraffen stonden, inclusief de doodstraf. De Dijkgraaf was tevens baljuw met het recht "...*allerley acten [handelingen] van jurisdictien, soo in crimineel als civil ter judicatura van schepenen...*" te verrich-

ten. De mannen waren er in 1637 helemaal klaar voor. En ze waren niet misse-lijk, die baljuw en schepenen, allemaal waterschapsbestuurderen. Misdadigers werden, zoals in die tijd gebruikelijk was, zeer streng -en naar onze maatstaven onmenselijk- gestraft.

Zo werd de 15 jaar oude Guertje Jans uit Broek op Langedijk in februari 1725 veroordeeld door Jonkheer Willem van Egmond van de Neijenburg, dijkgraaf / Baljuw van de Heerhugowaard. Het meisje werkte in de polder als dienstmeid bij Luytje Ysbrandsz., zij had "rottekruijt" door het meel gemengd en wilde zo haar werkgever vergiften. Luytje overleefde de moordaanslag dankzij "boven nateurlijke braking en onbeschrijfliche stoel-

gangh". Zijn vrouw die enkele weken zwanger was had minder geluk. Zij overleed negen dagen later na "...ellendig door het vergift gefolteert" te zijn. Ook "...haer zuigendt kindt als zij het selve in de tussen posen had aen de borst gelegd" kreeg via de moedermelk zoveel gif binnen dat het na twee dagen bezweek.

had gebruikt. Doordat zij niet was begraven, maar overgegeven aan vertering in de buitenlucht kon arme Guertje ook niet aanwezig zijn bij de opstanding van de doden bij het einde der tijden en het laatste oordeel. Guertje Jans was dus eigenlijk eeuwig gestraft.

Onder invloed van het Franse bewind veranderde er na 1810 veel in de staatkundige inrichting van Nederland. Daaraan hebben we de trias politica te danken: de scheiding van de wetgevende

Criminele sententie tegen Guertje Jans geboortig tot Broek op Langedijk, out ruym 15 jaren

Regionaal Archief Alkmaar

De 15 jarige moordenaress Guertje Jans werd veroordeeld tot het afkappen van haar hand en de dood door wurging. Een klusje voor de beul van het Hof van Holland, die zijn standplaats had in Haarlem.

De terechtstelling van Guertje Jans vond plaats in Alkmaar, op een schavot in de Breedstraat, aan de achterkant van het stadhuis. De avond voor de terechtstelling arriveerde de beul met zijn knechten in de stad en ze logeerden in "Het Wapen van Munster" aan het Verdrunkenoord. Veel mensen kwamen (tegen betaling) de beul in de herberg de hand schudden. Ze hoopen daardoor van zijn vermeende magische krachten te kunnen profiteren. Zoals de dijkgraaf / baljuw bevolen had, werd haar hand afgehakt en vervolgens werd ze gewurgd. Straf genoeg zou je denken, maar dat was nog niet alles. Het meisje zou na de executie niet begraven worden. Haar lijk werd op het galgenveld aan de noordoever van het Zeglis op een rad gelegd: ter vertering door lucht en vogels. Boven het lijk werd de afgehouden hand opgehangen en ook het doosje waarin het gif gezeten had. Iedere voorbijganger kon dan zien aan welke misdaad zij schuldig was en wat de straf was. Zij had haar hand tegen haar meester opgeheven. Het doosje wees op het gif dat zij daarvoor

macht, de uitvoerende macht en de rechtsprekende macht. Maar tot dan toe werden alle zaken in Heerhugowaard, waar we nu aparte organisaties voor hebben, geregeld door het beperkte kringetje van waterschapsbestuurders. Dat varieerde van bemoeienissen met de school, innen van belastingen, de aanstelling van een vroedvrouw, het strafrecht, passeren van testamenten, armen-, weduwen- en wezenzorg, bijhouden van de registers voor transport- en hypotheekakten, het sluiten van huwelijken, het opstellen van keuren betreffende de openbare orde en we zouden het bijna vergeten: de waterstaat binnen de polder. Niet ieder waterschap heeft al die rechten (en plichten) gehad. De polder Heerhugowaard dus wel, net als de Beemster, de Wieringerwaard en de polder Zijpe.

In 1811 is het afgelopen met het "Koninkrijk" Heerhugowaard, toen pas was er een volledige scheiding tussen de polder, de gemeente Heerhugowaard en de overige overheidsdiensten. De Waterschappers mochten zich toen alleen nog maar bemoeien met de waterstaat in hun gebied.

Een waterschap; overheid? Guertje Jans uit Broek op Langedijk zou ons er alles over kunnen vertellen.

WIE, WAT, WAAR...?

Er zijn nogal wat foto's van vroeger waarvan we niet meer weten waar of wanneer ze zijn genomen zoals onderstaande afbeeldingen uit de collectie van J. de Vries

Kunt u ons helpen? Neem dan even contact op met ons secretariaat. Tel. 072 - 57 132 93 of e-mail naar historisch.heerhugowaard@quicknet.nl

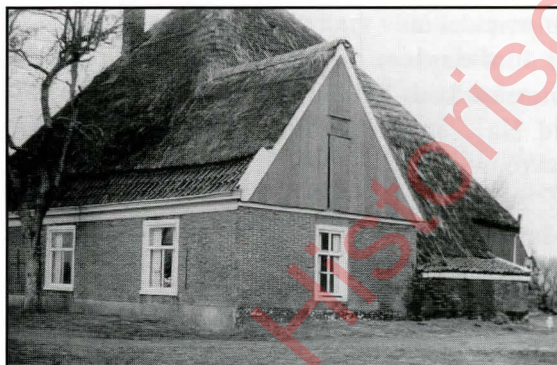
Archiefnr.
Vu001

Archiefnr.
Vu004

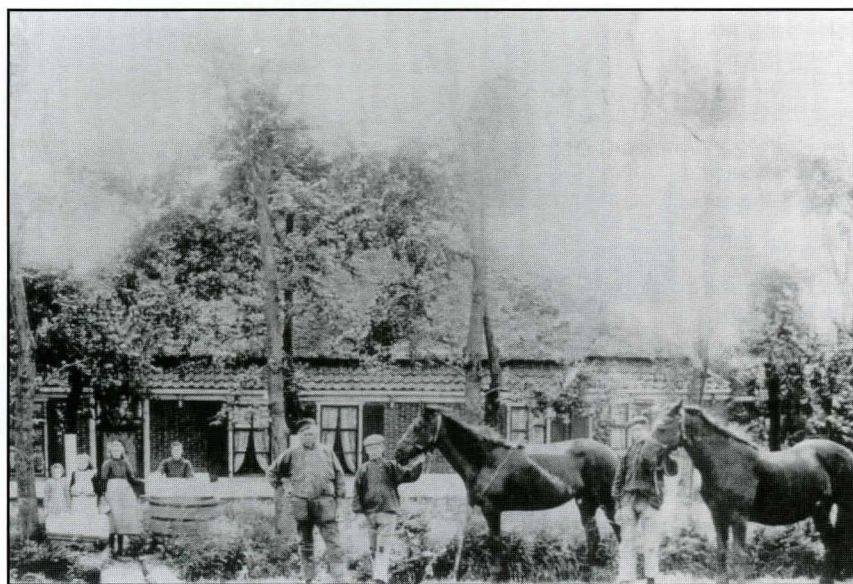

Archiefnr.
Vu006

2 foto's van dezelfde boerderij

Archiefnrs.
Vu008 en Vu009

Archiefnr.
Vu010

DE ZONSVERDUISTERING: EEN JEUGDHERINNERING UIT DE WAARD

Tekst: Cees Modder

Samen met mijn moeder kwamen we in 1970 bij notaris H. Bockwinkel aan de Kennemerstraatweg in Alkmaar. Zij kreeg wel eens prentbriefkaarten van hem. Van mijn moeder hoorde ik dat zijn familie vroeger in Heerhugowaard woonde. Dat was aan de Middenweg in het centrum tegenover de voormalige lagere school, waar Renses woonde (*Middenweg 194-red.*).

De familie Bockwinkel deed in manufacturen en was van Duitse afkomst (poepezakken werden ze ook wel genoemd). Mevrouw Bockwinkel had aan de Middenweg een winkeltje. Door haar heb ik voor het eerst een zonsverduistering kunnen zien. Op school, het zal 1947 of 1948 zijn geweest, werd verteld dat er die dag een zonsverduistering zou komen, maar dat je niet zonder een hulpmiddel in de zon mocht kijken. Je moest door een donker glas kijken. Hoe je aan zoiets kon komen, werd er niet bij verteld. Na schooltijd werden we door mevrouw Bockwinkel geroepen. Ze zei: "Achter de schuur ligt kapot glas, haal maar een stuk en kom dan in de winkel." Wij glas zoeken in de brandnetels, dan het glas

schoonmaken met de pijpen van je korte broek en dan terug naar de winkel. Er was een kleine toonbank en wat planken om de spullen op te leggen, maar in dat jaar was de winkel leeg. Op de toonbank stond een loevend petroleumstelsel en daar maakte zij de glaasjes zwart mee. Zo mochten we naar de zon kijken en als er een vlek op het glas kwam, moesten we direct terug komen om het opnieuw zwart te laten maken. Hoe lang de zonsverduistering geduurd heeft weet ik niet. Evenmin weet ik hoeveel glaasjes mevrouw Bockwinkel zwart heeft gemaakt en hoe haar plafond er na die dag heeft uitgezien. Wat ik wel weet is dat het voor mij de mooiste zonsverduistering is geweest die ik toen heb gezien. Dankzij mevrouw Bockwinkel zag ik dat er een stukje van de zon af was!

De familie Bockwinkel, Bockwinkel was een manufacturier van Duitse afkomst (Poepezakken werden die ook wel genoemd). Er waren er meer in de Waard zoals Büsker en Hadekmann. Op deze foto uit 1925 zien we Herman Bockwinkel sr. en jr. en Willemien Bockwinkel. Op deze plek was later garage Renses gevestigd. Herman Bockwinkel jr. is later notaris in Alkmaar geworden

Alkmaar als spin in web bij vervoer over weg en water

OVER OVERHALEN, OVERTOMEN OF WINDASSEN

Tekst en beeld: Henk Komen

Wie kent nog het kinderrimpje:
*Schuitje varen, theetje drinken,
varen we naar de overtoom,
drinken er zoete melk met room..?*

Maar weet iedereen nog wat een overtoom is?
Ze stonden vroeger overal, niet alleen in het polderlandschap,
maar ook in de steden.

We gaan terug naar de periode van de tiende tot de twaalfde eeuw, toen hier in Noord-Holland de eerste dijken werden opgeworpen tegen het stijgende zeewater. Een effectief middel om het water buiten de deur te houden. Dijkenbouw heeft echter ook een keerzijde. Het vormt een belemmering voor de scheepvaart. Er werden wel sluisjes in de dammen en dijken aangelegd, maar wanneer het water aan weerszijden in hoogte verschilde, konden de sluisjes niet open voor het scheepvaartverkeer, omdat anders het hogere buitenwater de polder zou binnen kolken. Pas in de veertiende eeuw verschenen de in aanleg veel duurdere schutsluizen die doorvaart van schepen wel mogelijk maakten. Schutsluizen bleven zoals sluizen, hoewel minder, als nadeel houden dat met het doorsluizen van schepen ook water de polder binnenkwam.

De oplossing hiervoor bood de 'overtoom' of 'overhaal'. Men sprak ook wel van een 'overdracht' of een 'windas'. De 'overtocht ende windoes' te Schiedam wordt in een brief uit 1299 een 'oover' genoemd. Een overhaal bestond uit een gladder houten helling, of uit een set rollers, aan weerszijden van de dijk-helling, met een windas op het hoogste punt boven op de dijk.

Schepen konden met een kaapstander of lier omhoog gehaald worden de dijk op, om dan aan de andere zijde weer neergelaten te worden. Boten werden op deze wijze, zogezegd overgehaald. Het woord 'toom' (van overtoom) komt van het

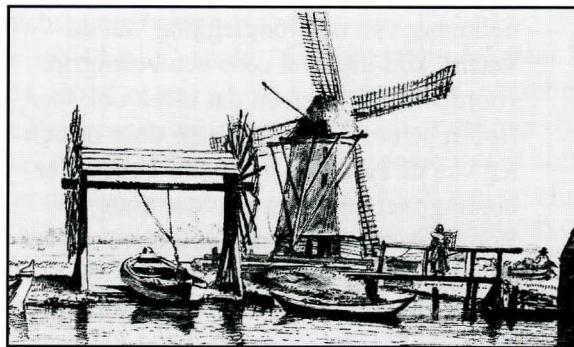
werkwoord 'tijen', dat afkomstig is van het middeleeuws Nederlandse woord 'tien', hetgeen trekken betekent.

Mankracht

Holland heeft met zijn vele polders en sloten, die onderling vaak een zeer verschillend waterpeil hadden, tientallen overhalen gekend. Op de belangrijkste dammen, zoals die in Amsterdam, Zaandam en Spaarndam, moet al zeer vroeg een overtoom gestaan hebben. Hij was herkenbaar aan de twee verticaal opgestelde raderen of 'wielen', die met elkaar verbonden waren door een as. Door de wielen te draaien, werd een kabel opgewonden waarmee de boot omhoog getrokken werd. Op oude kaarten zien we overhalen getekend als twee achter elkaar geplaatste wielen. Zeventiende eeuwse prenten laten zien dat dergelijke raderen

zo groot konden zijn dat er een man in kon lopen, die daarmee het rad in beweging bracht. Bij kleine overhalen werd de kabel opgewonden door een spakenwiel met handkracht rond te draaien. De kabel in de

vorm van een lus werd achter de schuit gelegd. Door het winden kwam de boot naar boven. Op het hoogste punt van de overhaal werd de lus om de voorstevens gelegd en liet men de schuit weer afzakken. Het afwinden zorgde ervoor dat de schuit niet te snel te water werd gelaten.

Overhaal met molen.
Prent 18e eeuw

Bij modernere versies van overhalen, gebouwd begin vorige eeuw, zien we behalve handkracht ook benzinemotoren en elektromotoren de 'lier' bedienen en zijn de hellingen voorzien van rails met daarop een lorrie op vier wielen. De rails liepen aan beide kanten van de dijk een heel eind onder water door. De lorrie werd dan naar beneden gedraaid tot onder de boot die over de dijk getrokken moest worden. Met het omhoog trekken van de lorrie kwam dan ook de boot mee omhoog.

Overhalen aan de Oostdijk

De oudste overtoom of overhaal bij Heerhugowaard is die van het Oude Niederper Verlaat. In 1532 is deze al verdwenen en door een schutsluis (of verlaat) vervangen. Ook Oudkarspel had een overtoom om vanuit het Geestmerambacht in het meer De Waard te komen. Ook deze werd vervangen door een sluisje. Zodra er sprake was van het droogleggen van het meer de Grote of Zuider Waard werd er ruzie gemaakt tussen de steden Alkmaar en Hoorn over de vaarverbindingen van de nieuwe polder naar hun steden. Beide steden zagen de boeren uit de omliggende dorpen met hun producten het liefst naar de markt in hun stad komen. Hoe minder belemmeringen via open vaarverbindingen hoe aantrekkelijker de vaart naar hun stad was. De stad Hoorn zag de bui al hangen. Alkmaar, de initiatiefnemer van de drooglegging van de Waard, kon hier wel eens een belangrijk voordeel verkrijgen en dat bleek ook toen Hoorn bemerkte dat Alkmaar door de aanleg van de Hoornse Vaart een directe verbinding met de nieuwe polder kreeg. Hoorn verzette zich dan ook hevig tegen de inpoldering van de Waard, mits de inpolderaars ook een goede vaarverbinding naar Hoorn garandeerden. Zij eisten een aparte vaart vanaf Heerhugowaard rechtstreeks naar Hoorn. Die vaart kwam er uiteindelijk niet en Hoorn moest het doen met de bestaande overhalen aan de Oostdijk: de Opdammer Overtoom, de Hensbroeker Overtoom en de Overtoom bij Rustenburg. Via deze overhalen konden men van Heerhugowaard naar Hoorn va-

ren. De overhaal van Hensbroek was nog in gebruik tot de jaren vijftig van de vorige eeuw. De Hensbroekers veilden indertijd hun producten in Obdam, maar omdat ze niet, zoals de Obdammers, katholiek waren, hadden ze geen stemrecht in het bestuur. De Hensbroekers maakten toen gebruik van hun overhaal om via de Waarder ringvaart hun producten naar de Broeker veiling te brengen die in niet-katholieke handen was.

Overhaal te Rustenburg

Rond de overhaal bij Rustenburg is eeuwenlang veel te doen geweest. Hoorn en Alkmaar speelden daarin een belangrijke rol. Als steden met een belangrijke markt beconcurrerden zij elkaar. Hoorn wilde graag dat ook de tuinders uit het westelijke deel van West-Friesland met hun producten naar haar markt kwamen. De overhaal bij Rustenburg stond er al omstreeks de eerste helft van de zestiende eeuw. Hoorn wilde in 1571 deze vervangen door een sluis. De 'dorpers van de Langedijk en de lieden van de Waardgeerzen (stukjes land aan de rand van het meer De Waard)' zouden dan gemakkelijker de markt in Hoorn kunnen bezoeken. Daarbij kwam dat de overhaal te klein was geworden voor de grotere marktschuiten. Alkmaar protesteerde fel tegen dit plan. Toen het materiaal voor de bouw van een sluis bij Rustenburg werd aangevoerd, trokken de Alkmaarders erop uit om dat in brand te steken. Het gevolg was dat beide steden elkaar in de haren vlogen tot op provinciaal niveau. Alkmaar bleek machtige vrienden te hebben in Haarlem en de sluis bij Rustenburg kwam er niet. Het enige wat Hoorn kon doen was de overhaal vernieuwen. Tijdens de drooglegging van de Heerhugowaard in 1631 ondernam Hoorn nog een poging om in de Berkmeerdijk (ook de huidige Oostdijk heette indertijd Berkmeerdijk) een doorvaart te realiseren. Ook dit wist Alkmaar te voorkomen. In 1727 probeerde Hoorn het weer, maar tevergeefs. Rond 1900 werd de overtoom van Rustenburg voorzien van rails en een lorrie, zodat het 'overhalen' wat gemakkelijker ging. Dit

was nodig ook, want de dijk was door voortdurende ophoging dermate hoog geworden dat er een lange aanloop nodig was (de helling werd veel langer gemaakt) om de schuiten met een ijzeren handgedraaide lier naar boven te kunnen winden. In 1911 werd de overhaal voorzien van een elektrische lier.

Wel lag er al die tijd al een klein spuisluisje bij Rustenburg om het overtollige water van de ban van Hensbroek te spuien op de Schermer ringvaart, een sluisje dat al van voor 1438 dateert. Een commissie, bestaande uit H.H.G. Bos, dijkgraaf van het Geestmerambacht, P.H.J. Lommen, burgemeester van Ursem, J. de Leeuw, burgemeester van Schermerhorn, P. Verburg, fabrikant te Noord-Scharwoude en S. Niedorp, opzichter te Schermerhorn, bepleitte in 1917 eindelijk het tot stand komen van een doorvaart op de plaats van het uitwateringssluisje van Rustenburg. In 1919 was het dan eindelijk zover en kon de scheepvaart via deze sluis van Alkmaar naar Hoorn varen.

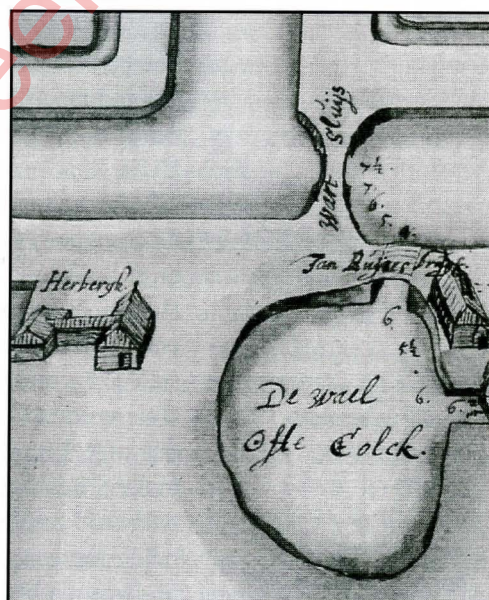
Overhaal aan de Huygendijk

Voor Alkmaar was het indertijd van groot belang dat, wilde de stad zijn marktpositie behouden, het alle scheepvaart in de omgeving controleerde. Dus niet alleen de zeggenschap over de sloten en vaarten, maar ook over de onmisbare overtomen en sluizen. Ver voor de inpoldering van de Heerhugowaard in 1631, stond er ter hoogte van het huidige Poldermuseum een overtoom op de Huygendijk. Hier werden de schepen over de Huygendijk getrokken om dan via het meer de Schermer naar Amsterdam of Haarlem te varen. Om deze 'voorbijvaart' te dwarsbomen, was het voor Alkmaar van belang om deze overtoom in bezit te krijgen. In 1507 was hij in het bezit van ene Eelmoet, weduwe van Jan Boyes. Na het overlijden van haar man probeerde zij en haar twee zonen met deze overtoom de kost te verdienen. Het waterschap gaf haar toestemming om geld aan passerende

schippers te vragen. In ruil daarvoor moest Eelmoet wel zelf de overhaal en windas onderhouden.

Stadse streken

In 1546 sloeg echter het noodlot toe. Een storm vernielde de overtoom en Eelmoet was te arm om de restauratie te betalen. De rijke regenten van het waterschap weigerden haar in deze ook maar met een cent tegemoet te komen en daarmee maakten die bestuurders (misschien wel willens en wetens om de regenten van Alkmaar tegemoet te komen) een fout die ingrijpende gevolgen zou hebben voor de scheepvaart en deze regio tot in lengte

van jaren. Alkmaar liet de arme weduwe weten haar overtoom wel te willen herstellen, maar niet op dezelfde plaats. De overtoom moest herbouwd worden aan het begin van de Huygendijk bij Oudorp. En zo gebeurde. De nieuwe overtoom, die overigens bekend bleef staan als Jan Boyes overtoom, kwam daardoor wel geheel onder controle van de kaasstad. En dat heeft onze arme Eelmoet geweten.

Bedelstaf

Nu Alkmaar de zeggenschap had over deze overtoom, gaf de stad er geen cent meer aan uit. Al spoedig raakte deze in verval en kon nauwelijks meer gebruikt worden. Alkmaar had de weduwe met

Detail van een kaart van Heerhugowaard-zuid uit 1657 met Jan Boyes overtoom. Noordelijk ervan de boerderij die bij de overtoom hoorde. Links de latere herberg/café Het Hengelaartje aan de weg naar Oudorp. Hier ligt nu het Nollencircuit.

haar zonen tot de bedelstaf gebracht. De stad had namelijk helemaal geen belang bij een goed functionerende overtoom. Elk schip dat naar Eelmoet voer om door haar over de Huygendijk te worden gezet, ging immers met zijn producten naar de markt in Amsterdam of Haarlem in plaats van naar Alkmaar. Doordat de Jan Boyens overtoom niet meer werkte, werden de schepen van de Langedijkers, Niedorpers en andere boeren uit de kop van Noord-Holland, gedwongen via een omweg over het Vronermeer bij Sint Pancras en langs Oudorp naar Alkmaar te varen om vandaar via de Voormeer in de Schermer uit te komen. En dat was precies wat de Alkmaarders wilden.

Stadsvuil

De gedupeerde West-Friese dorpen lieten het er niet bij zitten. In 1562 verzochten zij de Raad van Holland een schutsluis te mogen maken in de Huygendijk, zodat zij de overtoom niet meer nodig hadden en ongestoord via de ringvaart van de Heerhugowaard naar de Schermer konden varen. Alkmaar kocht onmiddellijk het stuk Huygendijk op waar de dorpen de sluis wilden bouwen. De sluis kwam er dus niet. En om het allemaal nog erger te maken, besloot Alkmaar de doorvaart via haar stad naar de Schermer flink te gaan belemmeren om de boeren uit het noorden te dwingen hun koopwaar op de Alkmaarse markt aan te bieden. Op een dag zagen schippers uit de Langedijk en Schagen dat de Alkmaarders warempel hun eigen stadssingel volsmeten met stadsvuilnis en puin. Het werd er zo ondiep dat de schippers gedwongen waren met de kleinste schepen rond Alkmaar te varen. Soms lagen er wel dertig schepen vast die alleen met veel mankracht en paarden over de obstakels heen getrokken konden worden.

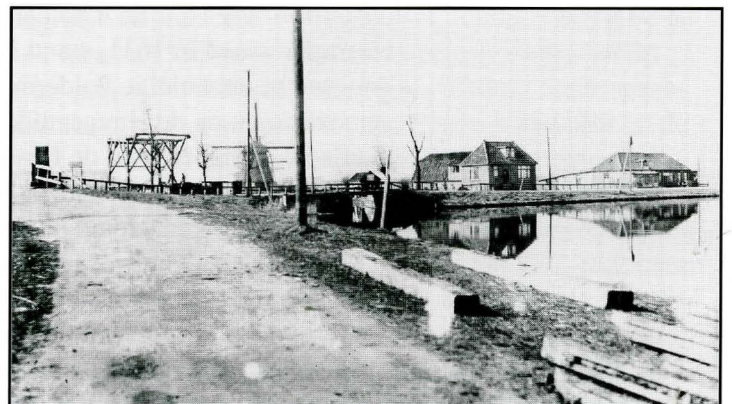
Alkmaarse dominantie

Maar daar bleef het niet bij. Om de schippers te dwingen hun goederen in Alkmaar op de markt te brengen werden bruggen verlaagd en sluisjes vernauwd. Een marktschipper uit Nieuwe Niedorp werd in 1656 aangehouden door Alkmaarse belastinggaarders, toen hij met enkele in Amsterdam geladen vaten Franse wijn op weg naar huis de stad passeerde. Ondanks het feit dat hij over de juiste papieren beschikte, werd zijn lading toch in beslag genomen. Een deel van de wijn werd direct op de kade soldaat gemaakt. Ambtenaren waren in die tijd nog niet onkreukbaar en de arme Niedorper voer vervolgens berooid naar huis. Nog jarenlang bleef Alkmaar voor de scheepvaart een groot obstakel. Om Alkmaar kwam je niet zo gemakkelijk meer heen.

Kanaliserie

In 1938 werd een eerste uitvoering gegeven aan het West-Friese Kanalenplan, die voorzorg in een betere scheepvaartverbinding in geheel West-Friesland. Een plan dat eigenlijk eeuwen te laat kwam en juist toen de heren bestuurders het eens waren, kwam het wegvervoer opgang en was verbetering van de vaarroutes meteen al een achterhaald plan. Maar stoppen was niet aan de orde en dus werd er gegraven. De gehele ringvaart aan de westzijde van Heerhugowaard, van Oudorp naar

De buurtschap aan de Huygendijk in 1935. We kijken vanaf de Westdijk hoek Huygendijk op de Breelaan, de toenmalige enige verbinding tussen Heerhugowaard en Oudorp. Door de verbreding van de ringvaart moest deze buurt verdwijnen. Links wordt de boerderij van Akkerman gesloopt. Daarachter lag de overtoom van Jan Boyen. Geheel rechts café De Hengelaar van Piet Leering. Op de achtergrond de molens van Oudorp. Hier ligt nu de Nollenbrug.

Oudkarspel, werd verbreed, waardoor er een open verbinding ontstond tussen de ringvaart van de Heerhugowaard en die

De Westdijk bij de Broekerhoek in 1930. De kool wordt met boerenwagens aangevoerd en overgeladen in schuilen. De vrouw links staat in het vaarpontje. Op de achtergrond het stationsgebouw en rechts de schoorsteen van de melkfabriek De Kroon aan de Stationsweg.

van de Schermer. Voor het eerst kon men vanuit de ringvaart van de Waard naar het zuiden varen, iets wat Alkmaar eeuwenlang had tegengehouden. Nu mocht het omdat het van geen enkel economisch belang meer was. Het wegvervoer nam toe en Alkmaar richtte zich niet meer op de vaarwegen, maar op de grote verkeerswegen. Die moesten natuurlijk allemaal naar de stad leiden, zodat de automobilist tot de dag van vandaag bemerkt dat je nog steeds niet fatsoenlijk om de kaasstad heen komt. Met de verbreding van de ringvaart verdween ook het buurtschapje aan de Huygendijk, met het café 'Het Hengelaartje' en ook de oude boerderij van Akkerman die eens bij Jan Boyens overtoom hoorde. Alleen een kolk daar bij de Nollenbrug herinnert nog aan de plaats waar deze overhaal heeft gestaan.

Broekhorner overhaal

Met de komst van de veiling in Broek op Langedijk gingen steeds meer tuinders uit Heerhugowaard daar hun producten veilen. Zij brachten hun waar dan per paard en wagen naar de Westdijk bij de Broekerhoek, vlakbij de molen daar aan de ringvaart. De producten werden vervolgens overgeladen in schuilen die in de ringvaart lagen. Ook was daar een klein voetveer met

handbediening voor het overbrengen van personen van Heerhugowaard naar de overkant, de Sluiskade van Broek op Langedijk. Dit pontje bestond daar al sinds mensenheugenis, omdat eeuwenlang een brugverbinding naar Broek ontbrak. Oorspronkelijk roeide de watermolenaar van de vlakbij gelegen molen van 'Zwaantje' indertijd de reizigers over de ringvaart. Hij had daar een aardige bijverdienste aan. Gerrit de Wit zag daar de voordelen wel van in en begon aan de Broeker kant van de ringvaart een herberg.

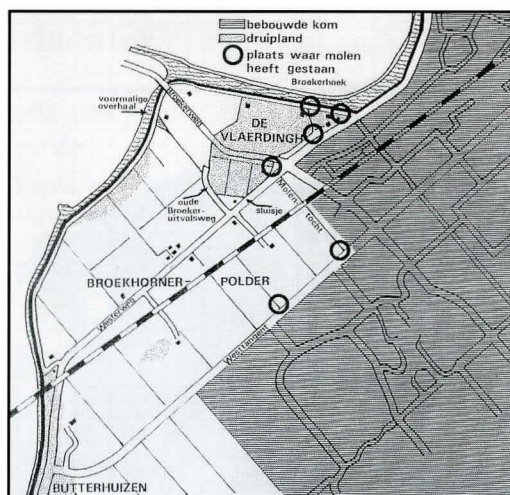
Gratis overtocht

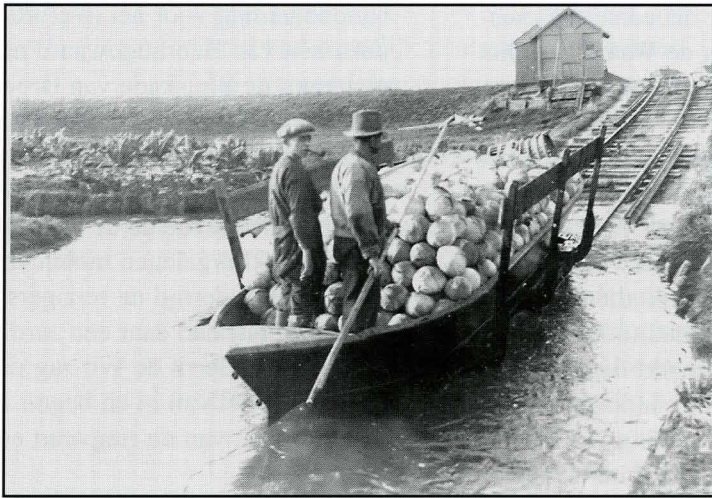
Hij liet er een pontje varen, zodat bezoekers van zijn café niet meer afhankelijk waren van de watermolenaar. Voor het overbrengen via dit voetveer, ook 'overhalen' genoemd, betaalde men één of twee centen. Bezoekers aan Gerrit de Wits herberg mochten gratis over. Een brugverbinding tussen Heerhugowaard en Broek kwam er pas omstreeks 1877 met de Klaas van de Molenbrug, zo genoemd naar de eigenaar ervan. Het was een voetbrug vanaf de Westdijk, over de ringvaart naar de Prins Hendrikkade in Broek op Langedijk. Klaas hief op de brug tol, want hij wilde zijn bouwkosten eruit hebben. Pas in 1914 werd het een openbare weg. Later werd de brug verbreed en geschikt voor paard en wagen en later auto's. De Waarders gingen toen over die brug met

hun tuinbouwproducten om die op de Prins Hendrikkade in Broek te laten veilen.

Uit het oud archief van de gemeente Heerhugowaard blijkt dat in 1912 door C. de Boer uit Stompeteren aan het provinciaal bestuur toestemming werd

De Broekhornerpolder met het druipland de Vlaarding. Via de Molentocht en het sluisje bij de Vlaarding kwam men bij de Broekhorner overhaal. Op de plaats van de Molentocht ligt nu het gemeentehuis en het winkelcentrum Middenwaard.

De Broekhorner overhaal aan de Westdijk. Op de dijk het houten lierhuisje.

gevraagd om een overhaal aan te leggen op de ringdijk van de Heerhugowaard op de plaats waar nu de Broekhorner brug (de oude naam is Groenebrug) ligt, een metalen brug die uit 1941 dateert. Die concessie moest elke drie jaar opnieuw aangevraagd worden. In 1918 was dat op naam van Jan Gootjes uit Heerhugowaard. De Broekhorner overhaal was een vereniging die geen winst mocht maken. Elke keer moest men een financieel verslag overleggen en het gemeentebestuur van Heerhugowaard moest aan Gedeputeerde Staten verklaren dat de overhaal in een dringende behoefte voorzag en er geen aanleiding was tot klachten. Alleen als je lid was kon je tegen betaling worden overgehaald. Bleek na een jaar dat de opbrengst hoger

Een bon als bewijs van betaling van de overhaal Broekhorn

De Broekhorner overhaal, nu met een stenen lierhuis.

was dan de uitgaven, dan werd het teveel betaalde uitgekeerd aan de leden. De eerste jaren draaide de overhaal met verlies. De tarieven bleken te laag. De eigenaren moesten driemaal meer betalen dan de gebruikers ervan om uit te komen. Door de Eerste Wereldoorlog waren de benzinekosten de pan uitgerezen en toen er geen benzine meer werd verstrekt, was men genoodzaakt over te stappen op een elektromotor om de lier te bedienen. Een verhoging van het tarief per vaartuig was daardoor onvermijdelijk.

Lierbonnen

In 1918 maakten 1692 vaartuigen gebruik van deze overhaal voor 25 cent en 3183 voor vijftig cent, afhankelijk van het gewicht. Het loon van de machinist bedroeg 650 gulden per jaar en men had bijna 1600 gulden moeten uitgeven aan elektrische stroom om de lier te bedienen. Van 4875 vaartuigen die in 1918 werden overgehaald steeg het gebruik van de Broekhorner overhaal naar een top in 1925 van 8901 vaartuigen, om daarna geleidelijk te dalen. In 1926 was het loon van de machinist f.1032,- en was men overgegaan op een bonnensysteem. Na de oorlog in de jaren vijftig

kostte het overhalen een gulden en kreeg je daarvoor lierbonnen die recht gaven op een teruggave als de vereniging winst had gemaakt. Die lierbonnen moest je dan bij Gootjes aan de Westdijk inleveren. Het lierhuisjes voor de bediener, aanvankelijk van hout gemaakt, werd later een stenenhuisje met een piramidedak. De archieven vertellen niet wie degenen waren die de overhaal bedienden. Ouderen weten nog de namen van Wagenaar en Breggeman. Jac. Huibers zou de laatste zijn, maar die had er al lang geen dagtaak meer aan. Namen van bestuursleden die men nog herinnert zijn Kostelijk, De Geus, Schenk Gootjes en Pasterkamp. De overhaal is niet van de één op de andere dag buiten gebruik geraakt. Langedijker tuinders die

in deze hoek van de Waard nog hun land hadden, maakten nog lang gebruik van de overhaal, ver nadat de Waardse tuinders hun producten per auto naar de veiling brachten. Eind jaren zestig werd de overhaal gesloopt.

Lange kloet

De belangrijkste vaart richting de Broekhorner overhaal aan de Westdijk was de Molentocht, een oude vaart vanaf de Middenweg naar de Westerweg waar nu het restaurant De Zandhorst ligt. De brug in de Westerweg ter hoogte van de boomgaard van De Geus, gaf toegang tot een kleine sluis die er nog ligt. Weliswaar buiten gebruik en de sluisdeuren zijn verdwenen, maar nog goed zichtbaar vanaf de Westerweg. Vandaar voer men naar de Westdijk. De restanten van de overhaal, de betonnen op- en afvoerbanen liggen er nog, evenals de brede sloot waar men met de schuit moest wachten om overgehaald te worden. De oude overhaal lag op de plaats waar nu de Broekhorner brug ligt. De Klaas van de Molenburg lag noordelijk daarvan. De oude overhaal lag eigenlijk verkeerd. De schuiten werden in zuidelijke richting overgehaald, zodat je verkeerd in de ringvaart kwam en je daar moest draaien om in noordelijke richting naar de Broekersluis te varen. Vooral met de wind tegen was dat een lastige klus. Door de diepte van de ringvaart had je naast de gewone vaarboom (kloet) ook een extra lange bij je, anders haalde je de bodem niet. Met de kanalisatie eind jaren dertig verdween de Klaas van de Molenbrug en werd op de plaats van de overhaal de huidige brug gebouwd. De overhaal verschoof naar het zuiden en werd toen meteen gekeerd, zodat de schuiten in de goede richting in de ringvaart konden worden overgehaald.

Overhaal Pannekeet

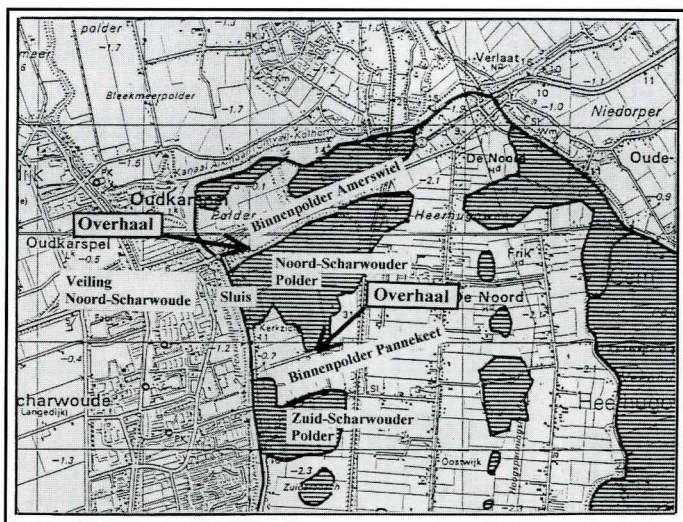
Ter hoogte van de dorpen Noord- en Zuid-Scharwoude lagen indertijd binnen

de polder Heerhugowaard twee binnenpolders die tot de gemeente Langedijk behoorden. Het was oud land dat in 1631 was binnengepolderd en dus hoger lag dan de omliggende Waardse gronden. Omdat ze een eigen waterpeil hadden, waren deze 'druiplanden' omringd door een dijkje. Het noordelijke stuk heette de Noord-Scharwouderpolder, het ten zuiden

van de Hasselaarsweg gelegen deel de Zuid-Scharwouderpolder. Deze laatste was een afgesloten polder waar je met een schuit niet in of uit kon. De Noord-Scharwouderpolder had wel een eigen sluisje in de ringdijk, zodat je met een boot vanaf de ringvaart in deze polder kon komen. Het gebied tussen deze beide polders heette de binnenpolder 'Pannekeet'. Om nu van de lager gelegen polder Pannekeet met een schuit in de Noord-Scharwouderpolder te komen werd in 1924 een overhaal gebouwd op de dijk rond de Noord-Scharwouderpolder. Via deze overhaal konden de Waardse tuinders in die polder komen en via het daar gelegen sluisje in de ringvaart om zo de in 1913 opgerichte groenteveiling in Noord-Scharwoude bereiken. Dan hoefden de tuinders aan de Hasselaarsweg niet helemaal naar het zuid om via de Broekhorner overhaal naar de Broekerveiling te gaan. Voorzitter en oprichter van de overhaalvereniging Pannekeet was Arie Kooy van de boerderij Hasselaarsweg 22. Zijn overhaal heeft dienst gedaan tot eind jaren veertig.

De overhaal Pannekeet. Voorste rij vierde van links met pet en donker pak Hoogland, dan Piet Groen, Klaas Mooij, onbekend, Arie Kooij, Kees Broersen. Achter op de schuit met aardappelen, tweede van rechts Kees Molenaar.

Kaart van Heerhugowaard-noord. De gearceerde delen zijn druiplanden, oude landen binnen de polder Heerhugowaard die nooit onder water hebben gestaan. Bij de Noord-Scharwouder Polder lagen twee overhalen, die van Amerswiel in het noorden en die van de Pannekeet in het zuiden ter hoogte van de Hasselaarsweg.

Overhaalvereniging Amerswiel

Waar deze overhaal precies heeft gelegen is niet bekend. De archiefstukken over deze vereniging vertellen dat zij is opgericht in 1920. Burgemeester en wethouder van Heerhugowaard schrijven in dat jaar aan het provinciebestuur dat de overhaal inmiddels gereed is, maar dat met het in gebruik nemen wordt gewacht op het maken van een brug in de Laanweg, waarvoor door het polderbestuur enige tijd geleden vergunning is gevraagd. Tot zolang die bedoelde brug niet gereed was, kon alleen door een paar personen van deze overhaal gebruik worden gemaakt. De voorzitter van deze vereniging was de heer C. Verver uit de Noord. In een schrijven van 26 februari 1930 is er sprake van zogenaamde 'controlegeld'. Het provinciebestuur vraagt daarover opheldering. Uit het antwoord blijkt dat dit gelden zijn, betaald door personen die buiten de binnenpolder Amerswiel wonen en geen lid zijn van de overhaalvereniging Amerswiel en toch gebruik hebben gemaakt van de overhaal. Dat geld werd ontvangen door de sluiswachter van de Noord-Scharwouderpolder, welke sluiswachter dus de controle uitoefende op de niet-leden. Daarom werd deze opbrengst 'controlegeld' genoemd. In 1925 verleende het provinciaal bestuur verlenging van de op 20 april 1921 verleende 'concessie tot heffing van rechten voor het gebruik van de door de vereniging in het zuidwesten van de polder

Amerswiel gemaakte overhaal'.

De polder Amerswiel is gelegen aan weerszijden van de Laanweg, ten noorden van de Noord-Scharwouderpolder. Het lag lager en de enige manier voor de tuinders daar om in de ringvaart van Heerhugowaard te komen was op dezelfde wijze als de tuinders van de Pannekeet, namelijk via de sluis van de Noord-Scharwouderpolder. Dan moesten ze wel de dijk van die Noord-Scharwouderpolder over. Ergens aan de zuidwestzijde van de binnenpolder Amerswiel op de dijk van de Noord-Scharwouderpolder heeft de overhaal Amerswiel gelegen. Vandaar voeren de schuiten naar de sluis van de Noord-Scharwouderpolder om via de Waarder ringvaart de veiling in Noord-Scharwoude te bereiken. De inkomsten van de vereniging bedroegen in 1921 f. 980 en in 1922 f. 1239 om vervolgens in 1923 te kelderen naar f. 799 en daarna langzaam te stijgen tot f. 1296 in 1929. Na dat jaar zijn er geen gegevens meer bekend van deze overhaalvereniging. Vermeldenswaard zijn nog de tarieven die in dat jaar werden gehanteerd: dertig cent voor een schuit van één ton, vijftig cent voor twee ton, 65 cent voor drie ton en 75 cent voor vier ton. In 1933 werd nog een verlenging voor drie jaar van de concessie aangevraagd.

Bronnen:

- Regionaal Archief Alkmaar, archief gemeente Heerhugowaard, inv.nr. 50.1.1. Stukken betreffende de overhaal verenigingen Broekhorn en Amerswiel.
 Regionaal Archief Alkmaar, archief polder Heerhugowaard, inv.nr. 826/830. Overtoom Berkmeerdijk 1661-1662, 1700.
 Aten, D. (1995). "Als het gewelt comt...". *Politiek en economie in Holland benoorden het IJ*.
 Beenakker, J.J.M. (1988). *Van Rentersluze tot strijkmolen. De waterstaatsgeschiedenis en landschapontwikkeling van de Schager- en Niederperkoggen tot 1653*.
 Belonje, J. (1929). *De Heer-Hugowaard (1629-1929). Een geschiedenis van den polder*.
 Lambooy, H.Th.M. (1991). *Een eeuw schipperen. De omstreden kanalisatie van West-Friesland*.
 Schotten, T. (2000). *Overhaal Pannekeet*.
 Nieuwsbrief St. Den Huygen Dijk, mei 2000
 Schuurman, P. (1934). *Rustenburg. WFOON 8, pag.127-138*.

“De geit stond doodleuk te mekkeren
aan de rand van de bomkrater”

HERINNERINGEN VAN ONDERDUIKER KLAAS VLAM AAN HEERHUGOWAARD

Tekst Klaas Vlam

Aan de Stationsweg, op de plaats van het parkeerterrein bij het station van Heerhugowaard, heeft indertijd een boerderij gestaan met de naam ‘Bid en Werk’. Deze boerenplaats, Stationsweg 67, werd in 1918 verkocht aan Klaas Wagenaar (1877-1951), tuinder uit Broek op Langedijk. Klaas was gehuwd met Aafje Slot (1877-1967). Het echtpaar kreeg dertien kinderen. In 1944 staken de Duitsers als vergelding voor sabotage aan de spoorlijn de boerderij in brand. In 1948 verrees daar een nieuw huis dat in 1975 door de gemeente werd gesloopt om plaats te maken voor een parkeerterrein.

Tijdens de oorlogsjaren zat Klaas Vlam uit Warmenhuizen ondergedoken bij de familie Wagenaar. Om aan de tewerkstelling in Duitsland te ontkomen, kwam Vlam in contact met de Heerhugowaarder Cor Wagenaar (1901-1945). Cor werkte voor de landelijke organisatie voor hulp aan onderduikers. Cor was getrouwd met Alie (Aaltje) Wagenaar, een dochter van Klaas Wagenaar van de boerderij aan de Stationsweg. Via hem kwam Klaas Vlam op de boerderij “Bid en Werk” terecht; dus bij de schoonouders van Cor Wagenaar. Klaas Vlam heeft zijn herinneringen op papier gezet. Uit zijn verhaal blijkt dat, behalve de ouders Klaas en Aafje, ook zoon Piet en zijn vrouw Clazien op de boerderij woonden. Hieronder volgt een verkorte versie van zijn herinneringen uit de oorlogsjaren.

Van kantoor naar handarbeid

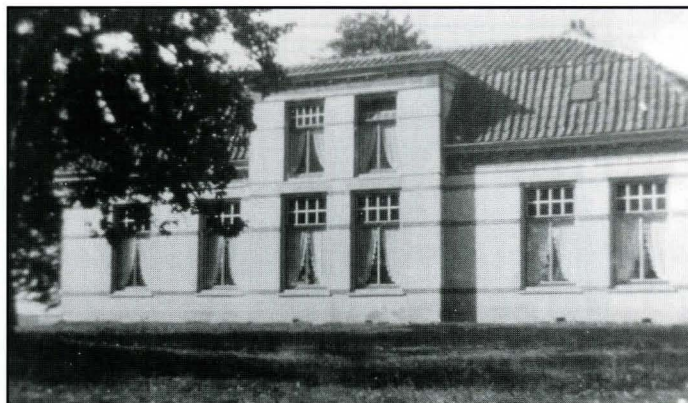
Ongeveer drie weken ben ik bij Cor Wagenaar gebleven en maakte kennis met zijn familie op de boerderij ‘Bid en Werk’. Zijn zwager, Piet Wagenaar en zijn vrouw Clazien, hebben mij toen aangeboden bij hen op de boerderij te komen werken. Ik heb dit graag aangenomen.

Inmiddels was het voorjaar 1943 geworden. Piet Wagenaar had een groot kas- en bedrijfs met als hoofdproduct tomaten, maar ook spinazie en witlof. Op het land koolsoorten, bloembollen en aardappelen. Verder hadden zij twee koeien, drie paarden en enkele varkens, geiten, kippen en konijnen. Ik heb mij de gehele onderduikperiode bezig gehouden met de verzorging van de beesten, maar werkte ook mee op het land. Veel werk werd nog met de hand gedaan. Vooral dit laatste was ik niet gewend. De eerste tijd was niet gemakkelijk als je tot dan alleen op een kantoor hebt gewerkt. Voor het oogsten van de tomaten in de kas begonnen we al om vijf uur ’s morgens. Vooral bij zonnig weer moest je rond tien uur het plukwerk gedaan hebben omdat het daarna te warm werd en je bijna omviel van de slaap. Wij plukten op zo’n morgen honderden kilo’s die daarna nog moesten worden gesorteerd.

Collega-onderduiker

Enige tijd daarna heeft vader Klaas Wagenaar nog een onderduiker in huis genomen. Dat was Jan van Geest uit ’s Gravezande. Zo werden wij collega-onderduikers. Met de veiligheid als onderduiker viel het in de beginperiode wel mee. Het betekende niet dat ik met Jan zomaar vrij kon rondlopen. Aanhoudingen

*Boerderij "Bid en Werk"
van Wagenaar,
Stationsweg 67.
In 1944 door de
Duitsers in brand gestoken*

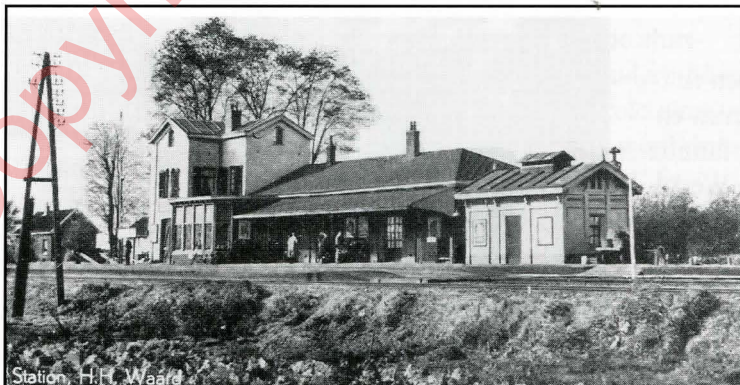
op straat door de politie kwamen nog weinig voor. Toch was het van belang dat er in de boerderij een veilige schuilplaats kwam voor het geval we bezoek kregen van de Duitsers. In het uiterste geval hadden wij een kleine schuur in de polder als vluchtplaats. Wanneer er geruchten waren dat er een razzia op handen was, gingen wij 's nachts naar ons schuurtje, onvindbaar ergens in de polder. Pas als het sein veilig was, konden we terug. Wagenaar hing dan als teken een opengevouwen krant aan de schoorsteen bij de kassen. Die konden we, als er geen nevel was, van grote afstand zien.

Bommenwerpers op weg naar Duitsland

Luchtaanvallen

Steeds vaker kwamen er Engelse vliegtuigen overvliegen. Dat waren meestal Spitfires en Hurricanes. Zij vlogen altijd in groepjes van vier. Zij stookten vaak treinen op de spoorlijn. Wij vluchtten dan achter de grote schoorsteen van de kasverwarming. Als je hier achter ging staan, stond je veilig voor de kogels die bij honderden in ons aardappelveld terecht kwamen. Als de jagers omkeerden en weer vuurden, kon je aan de andere kant van de schoorsteen gaan staan. Wij hadden bij het werk op het land er altijd aandacht voor dat we in de buurt van de schoorsteen stonden. De beschietingen van de treinen maakten we vaak mee. Een hels spektakel wanneer dit alles op enkele tientallen meters boven je hoofd plaatsvond. In zo'n situatie was er natuurlijk grote paniek onder de passagiers van de

*Station
Heerhugowaard, gesloopt in de jaren zestig.
De foto is genomen vanaf de boerderij Stationsweg 67.
Engelse vliegtuigen vielen dit station regelmatig aan.*

trein en op het station. Gelukkig doken de toestellen eerst één of twee keer over zonder te schieten. De passagiers konden dan nog vluchten, want het ging de Engelsen natuurlijk om de locomotief. Er zijn hierbij wel doden en gewonden gevallen.

Zonder waarschuwing

Een paar weken later doken plotseling weer een viertal Spitfires op. Zij gingen direct tot de aanval over, waarschijnlijk omdat nu op de laatste treinwagon afweergeschut stond. Wij waren toen in huis, maar nog nooit maakten wij een situatie mee waarin een vredige sfeer zo snel overging in een oorver-

dovend lawaai van schietende vliegtuigen en het gebulder van afweergeschut. Wij doken op de grond achter muren terwijl de kogels boven door het dak gingen. In feite duurde het maar kort. Het waren een paar salvo's, maar iedereen was in paniek. Vooral toen wij ons realiseerden dat de baby van een dochter van vader Wagenaar nog boven in de wieg lag. Gelukkig bleef het kind ongedeerd. Wij begrepen sinds die dag dat onze boerderij zo vlakbij het station wel degelijk in de gevarenzone lag. Op de boerderij 'Bid en werk' - bid-

den en werken deden we elke dag - moest je steeds op je hoede zijn.

Huiszoeking

Op een morgen stopte er voor de boerderij een auto en zagen wij soldaten uitstappen die snel ons huis omsingelden. Dit veroorzaakte bij iedereen een grote opwinding. Wij verdwenen snel naar onze schuilplaatsen en wachtten daar af wat er ging gebeuren. Wij lagen achter een houten schot van een slaapkamer. De soldaten doorzochten de woning en de schuren. We hoorden ze vlakbij met elkaar praten. "Hat man schon etwas gefunden?" en "Sie haben sich natürlich versteckt!" Na enige tijd vertrokken ze weer zonder succes. Onze angst was dat de soldaten door de zolders zouden schieten. Na dit voorval waren wij zo geschrokken dat we nog uren op zolder uit het raam hebben gekeken in de verwachting dat ze zouden terugkomen. Dagenlang bleef je extra op je hoede, maar daarna kwam de gewening weer.

Kamperende bezetters

Het gebeurde een enkele maal dat Duitse soldaten met paarden en wagens enkele dagen op het weiland kampeerden. Van zo'n groep soldaten hoefde je niets te vrezen. Het waren vaak mannen op leeftijd waar je rustig mee kon praten. Die waren dolblij dat ze weer naar huis gingen. Een groot verschil met SS'ers. Wij hebben hen vaak op het station zien lopen. Maar ook soldaten van de Feldgendarmarie waren niet allemaal fout. Tijdens een huiszoeking hield een van onze vrienden zich verborgen in een kast tussen de jassen. De Duitse politieman trok de jassen opzij en zag de man zitten. Hij duwde de jassen weer terug en sloot de kastdeur. Dat was een goede Duitser.

De bom en de geit

Op de terugweg uit Duitsland hadden sommige bommenwerpers nog bommen aan boord die ze dan kwijt wilden om de thuishaven in Engeland te kunnen halen. Op 7 september 1944 waren wij daarvan getuige. Wij waren aan het wieden op het

land. Even voor negen uur stelde Piet Wagenaar voor om 'een koppie te doen'. Toen we dicht bij de boerderij waren, hoorden wij het fluitende geluid van vallende bommen. Wij lieten ons op de grond vallen en zagen vlak na elkaar modderzuilen van wel twintig meter hoog. Blijkbaar een vliegtuig dat problemen had en zijn bommenlast liet vallen. Toen wij hevig geschrokken gingen kijken, bleek dat een van de dertien bommen op onze akker was gevallen. Een gat met een doorsnee van wel acht meter stond vol met water. We waren blij dat Piet had voorgesteld om koffie te gaan drinken anders hadden we daar gestaan waar de bom was gevallen. Toen we bij de volgende bomkrater gingen kijken, troffen wij op de rand van de bomkrater een geit aan. Die stond daar te mekkeren toen wij kwamen aanlopen. Hij stond nog steeds aan een ketting en mankeerde niets. Een andere bom kwam in de tuin van een mevrouw terecht. Zij woonde in een houten huis. Het huis was veranderd in een grote hoop balken en planken. Zij werd gewond onder de balken weggehaald. De schade aan huizen en kassen was aanzienlijk. Wij hadden heel veel glasschade.

Naar de (spoor)weg vragen...

De spoorwegstaking, die in augustus 1944 begon, veroorzaakte een steeds grimmiger sfeer. Het gehele spoorwegpersoneel verdween waardoor ook het aantal onderduikers fors toenam. De Duitsers moesten zelf spoorwegdiensten verrichten. Dat leidde in het begin tot zotte situaties. Onze boerderij stond vlak bij het station. Hier was ook de splitsing van de spoorbaan naar Den Helder en naar Hoorn. Op een dag zagen wij een lange trein met soldaten en oorlogsmateriaal voorbij komen. Enige tijd later kwam de trein achteruit rijdend terug en stopte weer op het station. Toen werd er bij ons aangeboden. De Duitsers aan de deur hadden geen aandacht voor onderduikers, maar kwamen beleefd vragen of ze nu verder bij de wissels linksom of rechtsom moesten gaan naar Den Helder.

Boerderijen in brand

Het was op 12 oktober 1944. Ik stond die morgen in de schuur tomaten te sorteren. Plotseling vond er een paar honderd meter verder op de spoorbaan een explosie plaats. De rails waren beschadigd. De schade was niet groot. Na enkele dagen kwamen er weer treinen langs. Wij dachten eerst aan een vliegtuigbom, maar al spoedig vernamen wij dat dit het werk was van een verzetsgroep. Uit ervaring wisten wij dat een actie van het verzet meestal een wraakactie van de Duitsers tot gevolg had. De volgende morgen zaten wij koffie te drinken toen er een Duitse vrachtwagen stopte en een groep soldaten met geweren in de aanslag het pad op kwam. Wij vluchtten onze schuilplaatsen in. Even later hoorden wij dat een Duitse ambtenaar in opdracht van een oppercommando kwam vertellen dat onze boerderij in de brand zou worden gestoken. De deur sloeg dicht en direct daarna kwam vader Wagenaar naar boven rennen en riep: "Jongens kom er uit, want ze steken ons huis in brand!". De hele familie uiteraard in de opperste verwarring. De vrouwen in tranen, maar mijn baas hield het hoofd nog een beetje koel en zei dat iedereen de kostbare dingen moest meenemen. Voor ons onderduikers was het duidelijk dat wij snel naar de schuilplaats moesten gaan in het land. Een klein voordeel was dat de Duitsers opdracht hadden vier boerderijen in brand te steken. Zij gaven ons een half uurtje de tijd, wellicht om zaken als vee en belangrijke papieren uit het huis te halen.

(Op 12 oktober 1944 werden Stationsweg 67 en 84, Westerweg 7 en Westdijk 18 in brand gestoken. Een maand eerder, op 13 september hadden de Duitsers Middenweg 289 in vlammen op laten gaan - red.).

Burenhulp

Vanuit onze schuilplaats in het land konden wij volgen wat er gebeurde. De mensen in de buurt waren in rep en roer. Nooit heb ik een gerucht zo snel zien verspreiden. Onmiddellijk begonnen alle burenen te helpen om spullen uit de bedreigde

huizen te slepen. Zij sloegen de ramen in en gooiden alles wat enigszins was te tillen door de ramen naar buiten. Later bleek veel daardoor kapot te zijn gegaan. De actie van onze ijverige burenen kon echter niet lang duren. De Duitsers bleken wel enige ervaring te hebben in het brandstichten, want al spoedig brandde de mooie statige boerderij als een fakkel. De brandweer was inmiddels ook ter plaatse, maar mocht uiteraard niet spuiten. Alles brandde tot de grond toe af. Vanuit de wijde omtrek waren intussen mensen toegesnel. Plotseling ontstond er nog tumult op het erf toen de Duitsers beweerden dat er in de schuur achter het huis wapens aanwezig zouden zijn. Als dreiging werd Jaap, een broer van Piet, tegen de muur geplaatst. Hij zou worden neergeschoten als er wapens zouden worden gevonden. Er werd echter niets gevonden.

Vergelding na herinnering

Wij konden dit schouwspel, dat om negen uur 's morgens was begonnen met het drinken van een kopje koffie, van afstand bekijken. De consternatie in de wijde omgeving was uiteraard enorm. Van heinde en verre kwamen mensen lopend of fietsend aan. De bewoners van de verbrande huizen vroegen zich wel af waarom zij waren uitgekozen om dit lot te ondergaan. Spoedig daarna werd duidelijk dat de commandant in Alkmaar zich herinnerde dat een aantal mensen uit Heerhugowaard een brief had gezonden waarin werd geprotesteerd tegen de invordering van paarden. De Duitser kreeg nu de kans om wraak te nemen.

De schuur die achter het huis stond en waar de gehele bloembollenoogst lag, was aan de westkant verbrand. We hebben de schuur met grote kleden en planken dichtgetimmerd en vervolgens daar slaapplaatsen gemaakt. Door de vele openingen in het dak waaide het bij storm in de 'slaapkamer' net zo hard als daar buiten. Piet Wagenaar en zijn gezin hebben ergens anders kamers kunnen betrekken.

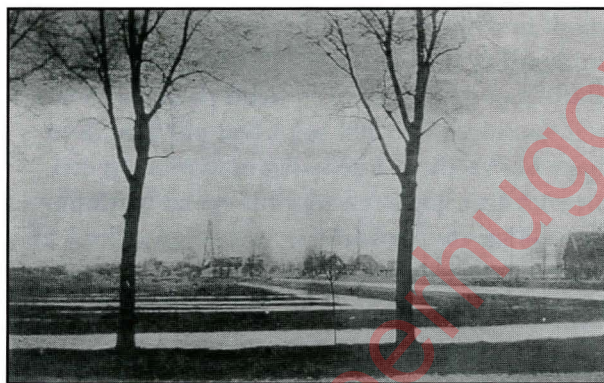
Polder onder water

Ondanks deze dramatische gebeurtenis ging het werk de dagen erna gewoon door. De kool stond immers nog op het land. Al snel ontdekten we dat het regenwater in de polder

Heerhugowaard niet meer werd weggepompt. De reden hiervan was ons niet bekend. Misschien werd er geen elektriciteit meer aan het gemaal geleverd. Elke dag steeg het wa-

ter enkele centimeters. Toen de sloten geheel vol waren, liep het water over de velden. Wij hebben met laarzen aan, door de modder lopend, nog zoveel mogelijk kool geoogst. Totdat wij tenslotte met een kleine schuit op een groot meer voerden en daarbij de rode kool zittend in het bootje afsneden, voor zover deze nog boven water stonden. In feite onbegonnen werk. Naast het oogsten van kool hadden we ook nog het probleem van een groot stuk land waar bloembollen waren geplant. We zijn daar met drie man zeker weken mee bezig geweest. Rond het bollenveld maakten we een dijkje met een pompplaats waar het water naar toe moest lopen. Met een soort hefboom met een emmer kon je het water ophijsen en over de dijk gooien. Er werd een pompschema gemaakt waarbij wij telkens om de beurt pompten. Naarmate het meer regende en meer water in ons 'poldertje' kwam, moest de pompcapaciteit worden opgevoerd. Alles met de hand, want een machine bezaten wij niet. Het kwam zelfs

zover dat ook 's avonds in het duister water geschept werd en het was nog maar de vraag of die bollen het wel zouden halen en het volgend voorjaar in bloei zouden staan.

Hongerwinter

In de herfst zijn er uiteraard heel veel aardappelen geoogst die toen nog in grote kuilen waren opgeslagen. Om die reden was het nodig dat er enige bewaking moest zijn. De

voedselschaarste bracht veel mensen op de been die met karren langs kwamen om alle mogelijke levensbehoeften te kopen. Niemand had zich uiteraard kunnen voorstellen welke drama's zich die winter, de Hongerwinter, zouden afspelen. De sa-

menleving was tot stilstand gekomen. Ook de Duitsers dachten alleen nog aan zichzelf. Voor onderduikers was nauwelijks nog belangstelling en op het land was weinig meer te doen. Met Wagenaar heb ik toen het moment

gekozen dat ik verder in Warmenhuizen het einde van de oorlog zou afwachten. Eenmaal terug in mijn geboortedorp waren de hongertochten in volle gang. Ook thuis hadden wij allerlei tekorten die bij de familie Wagenaar nog niet bestonden. Daar waren nog altijd groenten en vlees in voorraad.

In Heerhugowaard heb ik als kantoorman leren spitten, planten, plukken en zelfs een geit melken.

Hoogwater winter

1944-'45

Gezien v.a. de

Reigerhof richting't

Kruis. rechts het huisje

van A. Weel later E.

Bleeke, nu het huis van

fam. Harten

Door brandstofschaarste verdwenen in de oorlog alle bomen langs de Middenweg in Heerhugowaard.

Schillenboer speelde belangrijke rol bij verwerken van afval

ZESTIG JAAR GELEDEN WAS ER NAUWELIJKS HUISVUIL IN HEERHUGOWAARD

Tekst en beeld: Jan Swart

Onlangs was ik in de gelegenheid om een bezoek te brengen aan de huisvuilcentrale in Alkmaar. Na de recente installatie van de vierde oven heeft de centrale nu een capaciteit van circa 600.000 ton afval per jaar. Een onvoorstelbare hoeveelheid huisvuil wordt hier op een milieuverantwoorde wijze verwerkt tot veelal bruikbare restproducten. Maar de verwerking van driehonderd kilo huisvuil per inwoner in ons woongebied is nog niet zo erg oud. Hoe ging dat zestig jaar geleden?

60 jaar geleden hadden wij hoegenaamd geen huisvuil! Dat is haast onvoorstelbaar als je vandaag de rijen grijze en groene containers op de ophaaldag langs de weg ziet staan. Natuurlijk, direct na de oorlog was er ook huisvuil maar de hoeveelheden waren toen heel anders. Papierafval was er bijna niet. Huis aan huis bezorgde bladen kenden we nog niet. De reclame be-

De eerste vuilniswagen in Heerhugowaard. Willem Groot en zijn vrouw Antonia Winkel uit de 4e Kil.

stond uit een boekje met cadeaus tegen de tijd dat Sinterklaas in aantocht was en een boekje waaruit je de bloemen voor het voorjaar kon bestellen. De krant las je samen met de burens en nadat hij gelezen was werd hij nog voor vele doeleinden gebruikt.

Toiletpapier

Zo deed de krant onder andere dienst om de planten voor de ramen tegen het felle zonlicht af te schermen. Ook werden ze over de pannen op het petroleumstel gelegd om daarmee de bovenwarmte vast te houden. De kwaliteit van het krantenpapier was toen kennelijk minder goed dan tegenwoordig, want het deed nogal eens dienst op het toilet. Was er nog wat over, dan werd krantenpapier gebruikt bij het aanmaken van de kachel. Destijds een bijna dagelijkse bezigheid.

Plastic, kunststof en balpennen waren toen nog onbekende zaken. Bij de kruidenier werden de gekochte artikelen in papieren zakken afgeleverd.

'Skilleboer'

De aardappelschillen en het groente- en fruitafval werden bewaard. Eén of tweemaal in de week kwam Willem Groot met zijn paard en wagen. Hij liep naar de achterdeur en riep met luide stem: "de skilleboer"!

Blik was er wel, maar toch lang niet in die hoeveelheden zoals we dat vandaag de dag kennen. Bier of frisdrank was er niet in huis, laat staan blikjes bier of cola. Wij zijn groot geworden met limonadesiroop en dat is in vele gevallen aardig gelukt. Een typisch voorbeeld is ook de voeding van onze huisdieren. Staan de schappen in de supermarkt op het ogenblik vol met een keur aan soorten voeding voor hond en kat, vroeger bestond hun voedsel uit wat er van de maaltijd overbleef. Zij mochten de borden uitlikken en kregen een schoteltje melk of water toe.

Buurtvuilnisbelt

Toch bleef er kennelijk nog wat huisvuil over. Dat werd even buiten de directe woonomgeving neer gegooid en in brand gestoken. Ik woonde destijds aan de

Sportlaan. Aan het einde daarvan lag het voetbalveld van SVW en tussen het laatste huis van de Sportlaan, destijds bewoond door Herman Groot, en het voetbalveld lag een grasveld. Op een hoek daarvan kwam het huisvuil terecht. Als kind leegde ik daar ook regelmatig de vuilnisbak van de buurvrouw, waarvoor ik

vorstelijk werd beloond met een stuiver. Als ik dit neerschrijf zie ik hier en daar zorgelijke rimpels in het voorhoofd verschijnen... en terecht! Maar in die tijd was het een normale zaak, waar niemand zich druk over maakte. En zo zie je opnieuw, dat er in korte tijd veel kan veranderen.

VERGISSING *Siem de Haan*

Dat met name middenstanders op het platteland in vroeger jaren lang niet altijd correct behandeld werden, valt op te maken uit de volgende geschiedenis.

Het zal begin jaren zestig van de vorige eeuw geweest zijn, dat een brandstofhandelaar (stienkôleboer) in H.H. Waard, zoals in die tijd gebruikelijk was, 's zomers al partijtjes kolen bij zijn klanten bezorgde. Die kolen werden dan geleverd tegen de z.g. zomerprijs die altijd iets lager was. Dit was ook voor de handelaar interessant, omdat hij op die manier zijn werk beter over het jaar kon verdelen.

In het onderhavige geval had de man 's morgens een flink vrachtje van 25 mud (hectoliter) bij een klant, een kleine veehouder, afgeleverd, die zeker zo'n 15 kilometer bij hem vandaan woonde.

De kolen werden niet los in een kolenhok gestort, maar deze keer geleverd in gebruikte plastic kunstmestzakken die een halve hectoliter, dus 50 liter, konden bevatten.

De klant in kwestie had van de afgelopen winter nog een klein aantal zakken kolen overgehouden die in de hoek stonden. Onze handelaar zette dus de zakken van de nieuwe lading er aansluitend bij. De rekening liet hij bij de boerin achter want hij wist dat het geld kort erna per bank betaald zou worden. Tijdens het middaguur echter belde de boer in kwestie op, met de korte maar nuchtere mededeling: "Ik heb twee zakke tekort van je had!"

Onze kolenboer, die zeker wist dat hij exact 50 zakken geleverd had kon zeggen wat hij wilde, maar de boer hield voet bij stuk.

De enige oplossing was dus dat hij zelf dan maar ter plaatse zou aantonen dat het wel degelijk was zoals hij gezegd had.

Dus hij reed er, ondanks dat hij het heel druk had, meteen maar heen en liep samen met zijn klant naar de zakken met kolen.

"Nou" zei de boer. "D'r stonde d'r venochend nag acht, en nou stane d'r gien achtenvoiftig, maar zesenvoiftig! Koik zelf maar!" En hij begon vanuit een bepaald punt luidop te tellen en kwam inderdaad op het gezegde getal uit.

"En me vrouw heb mee teld en die kwam op hetzelfde uit" voegde hij er nog aan toe.

Maar onze handelaar die al gauw zag wat er aan de hand was zei: "Laten we nu eens van boven naar beneden gaan tellen want de zakken staan niet in rechte rijen!"

Dus ook hij telde luidop en kwam precies op achtenvijftig uit.

De boer echter geloofde het nauwelijks, telde nóg twee keer en kwam inderdaad toch ook op het juiste getal uit.

Zijn reactie echter is onze verkoper nog heel lang bijgebleven. De boer n.l. draaide zich van hem af, liep meteen weg en bromde slechts:

"Beter zó as aars om!"

DE ZES VERDWENEN MOLENS VAN DE MOLENWEG

Tekst en beeld: Ed Dekker

„We speelden altijd op de molenkaai, tegenover ons huis.” Annie Breed-Ruiter (67) uit Heerhugowaard woonde vroeger aan de Molenweg. Met de molenkaai bedoelt zij de uitstulping van de Molenweg nabij de Middenweg. Haar grootvader Cees Ruiter was daar als gemeentelijk werkmans vaak bezig met stenen kloppen. Op deze plek heeft jaren een puinbreker gestaan. Ooit maalde hier een watermolen.

Rechts:

De uitstulping aan de zuidzijde van de Molenweg nabij de aansluiting met de Middenweg. Op deze plek, ook wel de molenkaai genoemd, stond een watermolen. De laatste molenaar op deze plek was Pieter van Schagen, eind negentiende eeuw.

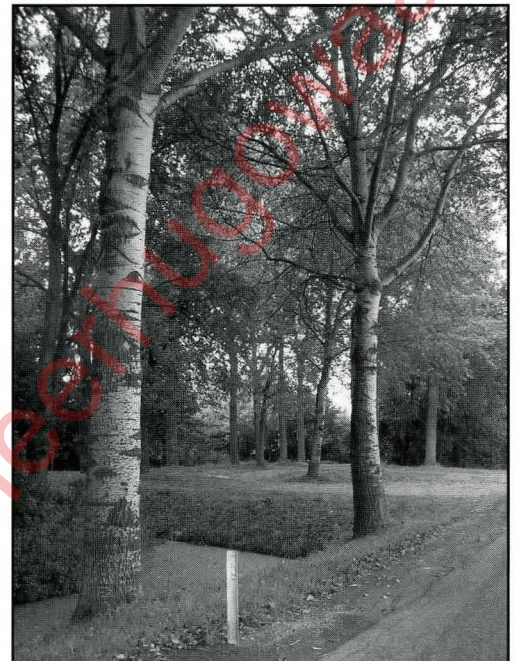
(foto Ed Dekker)

De Molenweg anno 2005: geen molen te zien.

(foto Ed Dekker)

De molenkaai herinnert aan de tijd dat de Molenweg zijn naam volop eer aandeed. Ooit hebben aan en nabij de Molenweg – de verbinding tussen de Middenweg en de Plempdijk – zes molens gestaan. Over deze molens gaat dit artikel. Hun verhaal wordt geschetst tegen de achtergrond van de geschiedenis van de watermolens in de polder Heerhugowaard.

De zoektocht naar de verdwenen molens van de Molenweg levert allerlei verrassende ontdekkingen op. Allereerst wordt de merkwaardige knik in de Molenweg ter hoogte van het veehouderijbedrijf van Jos van Stralen op nummer 8 verklaard. Bij de aanleg van de Molen Wech namelijk moest een buiging worden gemaakt van

wege een groep molens die voor de drooglegging in de jaren 1629-1630 van *De Grootte Zuyder Waert* was gebouwd nabij het oude land van Veenhuizen. Een van de andere verrassingen is dat diverse molenaars Van Schagen een bestaan hebben gehad aan de Molenweg. Van Schagen is een bekende naam in de regionale molenwereld. Zo laat Jan van Schagen de wicken van ‘zijn’ Kaagmolen aan de Nieuweweg te Spanbroek nog geregeld draaien.

Voorts maken we kennis met vier generaties Van Veen als molenaar.

Kavelkaart 1631

De zes molens bij de Molenweg waren watermolens van de polder Heerhugowaard en zijn kort voor of tijdens de drooglegging gebouwd. Het zestal staat aangegeven op de bekende kavelkaart van de ingepolderde *Grote Waert* uit 1631 van Anthonius Metius en Baert Claesz. Zij waren de belangrijkste landmeters die betrokken waren bij de werkzaamheden rond de droogmaking van De Waard.

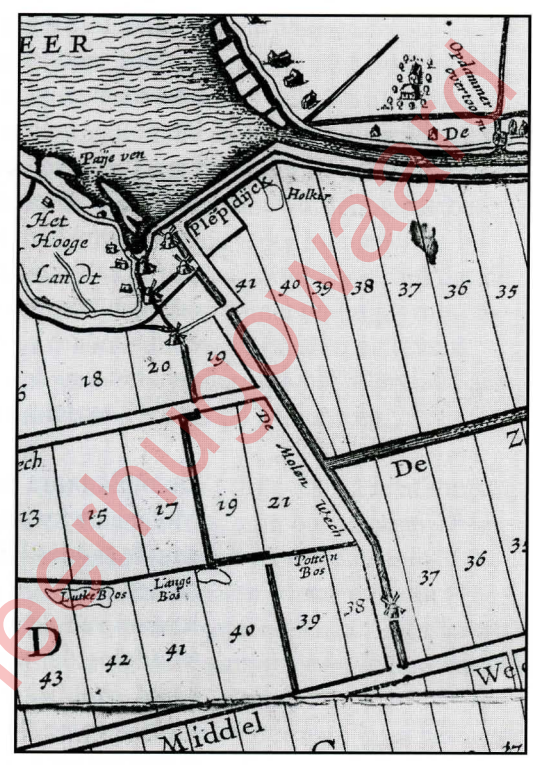
De zes molens aan en nabij de Molenweg staan duidelijk op deze kavelkaart van de Heerhugowaard uit 1631. De Molenweg loopt van de Middenweg (onder) naar de Plempdijk langs de nog niet drooggelegde Berkmeer (boven). In de uiterste hoek Plempdijk-Molenweg de bovenmolen van de Middelpolder. Daaronder de middenmolen van de Middelpolder. Schuin achter de bovenmolen van de Middelpolder staat de bovenmolen van de polderafdeling Veenhuizen. Met daaronder de middenmolen van Veenhuizen en vervolgens de ondermolen van Veenhuizen. Helemaal onder aan de Molenweg nabij de Middenweg de ondermolen van de Middelpolder.

Twee van de zes molens zijn na ruim anderhalve eeuw trouwe dienst verdwenen. Zij raakten overbodig bij de vervijzeling die de Heerhugowaardse polderbaas Pieter Raat liet doorvoeren in de eerste helft van de negentiende eeuw. Bij deze operatie werd het scheprad vervangen door een vijzel. Daardoor kon de polder toe met minder molens. De vier andere molens werden gesloopt nadat in 1877 de stoombemaling zijn intrede had gemaakt in Heerhugowaard. Het stoomgemaal aan de Huygendijk, het huidige Poldermuseum, nam de windbemaling volledig over. Op een topografische kaart van rond 1900 is geen enkele molen te zien nabij de Molenweg. Ook de molenkolken werden overbodig. Nog heel lang herinnerde de kavelstructuur ter plekke in het weiland duidelijk zichtbaar aan de vroegere plek van de molens.

De kolken wijzen op verschil in taak van de verdwenen molens. De kolken dienden om opgemaald polderwater tijdelijk op te slaan, totdat het water kon worden uitgeslagen. Nabij de Molenweg stonden drie type molens, van elk twee stuks: ondermolens, middenmolens en bovenmolens. Deze trapsgewijze bemaling was nodig om de polder tijdig te kunnen verlossen van haar overtollig water. De twee bovenmolens loosden uiteindelijk het polderwater op de boezem. Dit was aanvankelijk het aangrenzende Berkmeer; na de drooglegging van dit meer in 1636 was de ringvaart van de nieuwe buurpolder de boezem. Via de Raakmaatsboezem werd het polderwater via de Langereis afgevoerd naar zee.

Voddenweg

De Molenweg - die om onduidelijke reden in de volksmond lang de Voddenweg werd genoemd - neemt een bijzondere plek in de waterstaatkundige historie van de polder Heerhugowaard in. De weg grenst aan drie zogeheten polderafdelingen. Bij de drooglegging is de Heerhugowaard verdeeld in acht afdelingen. Elke polderafdeling had zijn eigen

molens. Deze onderverdeling had te maken met sterke verschillen in hoogtes. De polderafdelingen Veenhuizen, Middelpolder en Berkmeerdijk grensden voor een deel aan de Molenweg. Al deze afdelingen kenden voor de vervijzeling in de eerste helft van de negentiende eeuw elk drie molens. De molens van de afdelingen Veenhuizen en Middelpolder stonden aan of nabij de Molenweg.

‘Onze’ zes molens behoorden tot de 35 molens waarmee de Heerhugowaard uiteindelijk is drooggelegd. In 1625 hadden de Staten van Holland en Friesland octrooi verleend voor de droogmaking. Er was aanvankelijk, in 1628, besloten tot de bouw van 24 poldermolens, verdeeld over acht gangen die elk het water in drie trappen moesten uitslaan op de ringvaart. Begin 1628 werd al hard gewerkt aan de ringdijk en ringsloot. Er werden uiteindelijk elf gangen van drie molens gezet, plus daarbij twee molens voor extra laag gelegen landerijen. Dat waren de Oterleker Staartmolen en De Kilmolen (eveneens een staartmolen). Naarmate het waterpeil tijdens de droogmaling daalde, werden er trappen bijge-

Copyright Streekhistorie.nl

plaatst, totdat het hele systeem van bovenmolens, middenmolens en ondermolens operationeel was.

De polder viel in de loop van 1630 droog. De kavels werden verloot op 20 juni 1631. De 35 poldermolens van de Heerhugowaard kregen al snel gezelschap van twaalf strijkmolens. Deze molens droegen zorg voor de afmaling van de ene op de andere boezem. En zo zagen de eigenaren van de jonge kavels in 1635 totaal 47 molens in bedrijf.

De molenaars van 1789

Molenaars kwamen en gingen. Het archief van de polder Heerhugowaard geeft veel namen prijs. De namen van de eerste molenaars van de afdelingen Veenhuizen en Middelpolder konden niet worden achterhaald. Wel bekend is wie in 1789 op de molens zaten. In de afdeling Veenhuizen waren actief de weduwe van Cornelis Bruyn (de molenaarster van de bovenmolen), Jan Dam (middenmolen) en de weduwe van Claas Pieters (ondermolen).

De molenaars van de Middelpolder waren Tames Zant (hij bemande de bovenmolen), Arie Komen (middenmolen) en Claas van Schagen (ondermolen).

Er is geen uitputtend onderzoek verricht naar de molenaars al die jaren van de molens bij de Molenweg. Sommige gegevens dienden zich bij raadpleging van het polderarchief bij toeval aan. Ook daaruit bleek dat het beroep van molenaar niet was voorbehouden aan mannen.

We zagen hierboven al twee weduwen als molenaar. In 1812 maalde Neeltje Simons met de bovenmolen van de afdeling Veenhuizen. Ook haar collega op de bovenmolen van de Middelpolder was dat jaar een vrouw, de weduwe van Tames Zant. De weduwe Zant werd op deze molen opgevolgd door Klaas Leek. Hij maakte later plaats voor Jacob van Schagen.

Nog acht strijkmolens over

Gaandeweg de jaren verminderde het aantal molens in de polder gestaag. Enkele molens verbrandden en werden niet ver-

vangen. De belangrijkste redenen voor de teruggang waren, zoals genoemd, de vervijzeling en de introductie van de stoombemaling met daarna verdere verbeteringen.

In 1911 waren alle poldermolens verdwenen. Er resteerden elf strijkmolens. Acht van deze strijkmolens bestaan nog steeds: drie bij Rustenburg en vijf bij Oudorp. Met een vijzel in plaats van een scheprad kon een molen dieper malen. De opvoerhoogte was groter. Deze omschakeling was financieel aantrekkelijk voor de Heerhugowaard, die lange tijd bekend stond als de 'Armenpolder'. Een fiks aantal molens - duur in onderhoud - werd hierdoor overbodig.

Diverse molens verkeerden begin 1800 in dusdanig slechte staat dat zij totaal vernieuwd moesten worden. Archiefstukken uit die tijd geven iets prijs van de zorgen over het onderhoud. Zo moest de ondermolen van de Middelpolder van Klaas van Schagen in 1801 *nodig* een nieuwe achterbalk worden ingestoken.

Geamoveerd*

De vervijzeling werd uitgevoerd in de jaren 1803-1845. In die periode liep het aantal molens terug van 45 naar 34 (inclusief de strijkmolens). De afdeling Veenhuizen en de Middelpolder verloren beide hun middenmolen. Deze molens werden, zoals gesteld in het polderarchief, *geamoveerd*. Ze werden dan voor afbraak verkocht. De molengangen konden volstaan met twee trappen. Via de ondermolen stroomde het polderwater rechtstreeks naar de bovenmolen.

Jacob Volkens was de laatste molenaar van de Veenhuizer middenmolen. Na de sloop kwam hij niet zonder werk. Hij bleef bij de polder. Jacob Volkens werd in een andere molen van de Heerhugowaard *geëmployeerd*.

Ook in de Middelpolder maakte de vervijzeling de middenmolen overbodig. Dit betekende het einde van de loopbaan van Arie Komen als molenaar. Hij wilde stoppen.

* *Amoveren: slopen*

Arie Komen, die we al in 1789 tegenkwamen als de man van de middenmolen in de Middelpolder, had best molenaar kunnen blijven. Hij was benoemd tot molenaar van de bovenmolen in de afdeling Rustenburg, maar daar zag hij van af. Op eigen verzoek stopte hij in 1810 en ging met pensioen.

Wonen in boet

We komen Arie Komen later in 1810 weer tegen in het archief en wel met een verzoek aan het polderbestuur. Het lukte Arie Komen namelijk niet om een woning in Veenhuizen te bekomen en wilde samen met zijn vrouw gaan wonen op de *kolkkaai*. Daar stond een boet. Hij vroeg toestemming om de boet voor rekening van de polder enigermate te repareren om die tot woning te gebruiken, *hoe gering ook*. De molen van Arie Komen is halverwege 1810 afgebroken. Dat gebeurde waarschijnlijk vrijwel tegelijkertijd met de Veenhuizer middenmolen van Jacob Volkers. Deze molenaar heeft daar niet lang op gezeten. Volkers was in 1806 benoemd.

De molenaars konden niet volledig hun eigen gang gaan. Zij stonden onder toezicht van poldermeesters. Dat waren landeigenaren die in opdracht van het polderbestuur een oogje in het zeil hielden. Hun functie werd omschreven als: *goede opzicht hebben op de dienst van de molenaars, dag en nacht*.

Gerrit Booy was in 1848 benoemd tot poldermeester in de bemaling van de Middelpolder. Twee jaar later kreeg Jan Oudes deze taak in de Veenhuizerpolder.

Arie Leegwater

Een sprong naar 1871. Een lijst met alle molenaars in de Heerhugowaard van dat jaar laat een aantal bekende Heerhugowaardse achternamen zien, zoals Hoogzaad, Smit, Mul, Sneekes, Pluister, Huiberts en Modder.

De molenaar van de bovenmolen van de afdeling Veenhuizen was in 1871 Arie Leegwater, die van de ondermolen de we-

duwe van Gerrit van Veen.

Op de twee molens van de Middelpolder zaten Van Schagens: Klaas van Schagen Jbzn. bemande de bovenmolen, Pieter van Schagen Dzn. de ondermolen.

Deze vier molenaars worden nader belicht. Zij droegen ieder hun steentje bij aan de waterbeheersing in een tijd dat de intrede van de stoombemaling – met ingrijpende gevolgen – naderde. Tevens blijkt welke molenaars het allerlaatst actief waren langs de Molenweg.

Arie Leegwater (1814-1883) is afkomstig uit Obdam. Al bij zijn huwelijk in 1846 met de in de toenmalige gemeente Veenhuizen geboren Maartje Bruin (1819-1869) was hij watermolenaar. Zijn voorganger op de Veenhuizer bovenmolen was Jacob Bruin.

Zoon Jacob Leegwater nam later het werk van vader Arie op deze bovenmolen over. Jacob was in 1849 geboren in de molen. Hij trouwde met Marijtje Middelbeek uit Haringcarspel.

Jacob Leegwater was de laatste molenaar van de Veenhuizer bovenmolen. Na de sloop van deze molen in 1882 verhuisde hij naar elders in Heerhugowaard en werd arbeider. Zijn vader Arie was al eerder uit de molen vertrokken. Bij zijn overlijden in 1883 op 68-jarige leeftijd woonde Arie Leegwater aan de Middenweg.

Het graf van Jacob Leegwater (1849-1928) en zijn echtgenote Marijtje Middelbeek (1850-1938) op de gereformeerde begraafplaats aan de Stationsweg in Heerhugowaard. Jacob is de laatste molenaar van de bovenmolen van de polderafdeling Veenhuizen. Deze molen is gesloopt in 1882.

(foto Ed Dekker)

De plek waar de Molenweg (rechts) aansluit op de Middenweg, rond 1915. Onder de brug (links) in de Middenweg stroomde het water dat de ondermolen van de Middelpolder opmaalde uit het zuidelijke deel van deze polderafdeling. Via de midden- en bovenmolen van de Middelpolder vloeide het polderwater in de boezem. Aan de Middenweg links de woning van de gezusters Hoek, rechts de bakkerij van Vlaar. (foto archief Cees Modder)

Vier generaties Van Veen

De weduwe van Gerrit van Veen. Zo staat zij te boek, zoals wij zagen. Deze vrouw is Sijbregje de Goede (1797-1881). Haar man Gerrit van Veen (1795-1868) bemaalde jarenlang de ondermolen van Veenhuizen. Hij is zijn hele leven watermolenaar geweest. Gerrit was in de voetsporen getreden van zijn vader Albert van Veen. Al in 1824 was Gerrit molenaar, bij de geboorte van zijn zoon Cornelis.

Deze Cornelis van Veen (1824-1872) nam na de dood van zijn vader Gerrit in 1868 de taak van watermolenaar over, maar stierf al enkele jaren daarna op 47-jarige leeftijd. Zijn weduwe, Wilhelmina Walen, hertrouwde met Jacob Schipper, een arbeider uit Zwaag. Het echtpaar woonde niet in de molen, maar in een huis aan de Middenweg.

De laatste molenaar van de Veenhuizer ondermolen was een kleinzoon van Gerrit, ook een Gerrit van Veen. Deze Gerrit, geboren in 1852 en een zoon van Cornelis van Veen, trad in 1876 in het huwelijk met Jantje de Boer. Met haar en zijn zoon Cornelis vertrok Gerrit van Veen in 1890 van Heerhugowaard naar Zuid-Scharwoude. Gerrit van Veen was toen arbeider en woonde niet meer in de molen. Die was al gesloopt.

Klaas van Schagen Jbzn. (1823-1900) had de bovenmolen van de Middelpolder onder zijn hoede. Daarmee was hij zijn vader opgevolgd. Het vak was hem, geboren in Heerhugowaard, met de paplepel ingegoten. Zijn vader, Jacob van Schagen, was tot op hoge leeftijd actief. Jacob stierf in 1860, op 76-jarige leeftijd. In de overlijdensacte is watermolenaar als beroep ingevuld.

Twee jaar later, in 1862, overleed moeder Elisabeth van Schagen-Hobreeé. Daarna werd de ongetrouwd gebleven zoon Klaas de hoofdbewoner van de molen. Ook broer Louwrens van Schagen met vrouw en kind woonden in de molen. Na de afbraak van deze bovenmolen werden de rollen omgedraaid. De Van Schagens namen hun intrek in een ander huis in Heerhugowaard, waarbij Klaas inwoonde bij zijn broer en schoonzuster. Na zijn dood in 1900 op 76-jarige leeftijd werd veldarbeider als beroep aangekend. Klaas van Schagen woonde toen in De Kil.

Passeren van rijtuigen

Tot slot de ondermolen van de Middelpolder, met als molenaar Pieter van Schagen Dzn (1828-1891). Hij was de man die in 1864 het polderbestuur een toelage verzocht. Hij moest namelijk

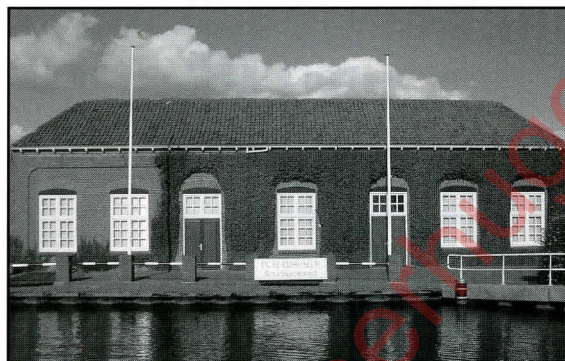
steeds vaker de molen 'zetten' bij het naderen en passeren van rijtuigen. Zijn molen stond niet ver vanaf de Middenweg.

Ook Pieter van Schagen raakte brodeloos bij de afbraak van zijn molen na de komst van het stoom. Hij werd in 1888 op wachtgeld gezet. Als arbeider bouwde hij een nieuw bestaan op. Niet voor lang. In 1891 stierf hij op 63-jarige leeftijd. Pieter van Schagen woonde toen aan de Veenhuizerweg. De geboren Heerhugowaarder was nog maar 50 toen hij zijn vrouw

Aaltje Scholten had verloren, in 1879. Pieter is een zoon van Dirk Klaaszn. van Schagen en Trijntje Poland. Vader Dirk zat eerder op de ondermolen. Dirk van Schagen (1786-1866) was tot zijn dood watermolenaar.

Jacob Volkers, Arie Komen, Jacob Leegwater, Gerrit van Veen, Klaas van Schagen en Pieter van Schagen. Zij zijn de allerlaatste molenaars 'van de Molenweg', zij sluiten een lange reeks van personen af die de zes molens jaar in jaar uit mahlende hebben gehouden.

De trots van historisch Heerhugowaard: het Poldermuseum aan de Huygendijk. Dit vroegere stoomgemaal functioneert sinds 1980 als Poldermuseum. (foto Ed Dekker)

Piet Brink (links) en Jan Bult voeren onderhoud uit in het stoomgemaal, aan twee verticale compound stoommachines, 210 pk. De machines zijn geschakeld aan vier vlampijpketels. De foto dateert van rond 1925. (foto archief Jan de Vries)

Geen ontkomen aan

Voor hen was er geen ontkomen aan: 'het stoommachien' maakte de molens overbodig. In 1871, in de laatste fase van de windbemaling telde de polder 37 molens: elf bovenmolens, vijf middenmolens, tien ondermolens en elf strijkmolens. Dit waren er tien minder dan de 47 stuks die in 1635 hun wieken lieten draaien.

Ernstige wateroverlast in de herfst van 1874 leidde tot de overschakeling op stoombemaling in de Heerhugowaard.

Veel landerijen in de polder stonden dat najaar vijf weken blank. De overlast veroorzaakte veel gemopper bij de ingelanden. De polderbaas kreeg voorjaar 1875 opdracht een plan te maken voor de bouw

van een stoomgemaal.

De toestand was in het najaar van 1876 weer kritiek. De hachelijke situatie leidde tot het besluit voor de bouw van een hulpstoomgemaal van 120 pk, uitgerust met twee vijzels, aan het einde

van de Oostertocht aan de Huygendijk.

Het hulpstoomgemaal werd in 1877 in bedrijf gesteld. De wateropbrengst viel echter tegen. Er waren fouten gemaakt met de vijzels. Dit kostte eind 1878 de oude polderbaas, P. Leguit, zijn betrekking.

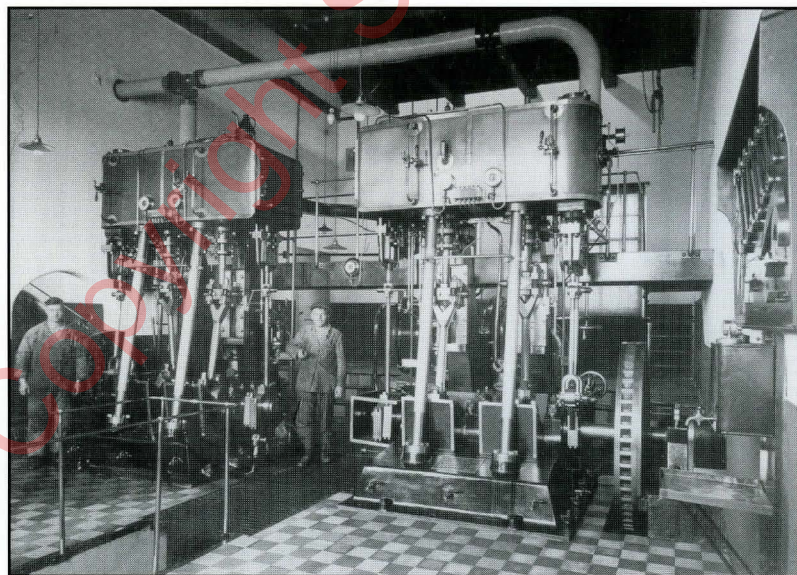
Het gemaal werd in 1889 uitgebreid met een tweede stoominstallatie en een centrifugaalpomp. Eind 1906 besloot het polderbestuur de installatie van het stoomgemaal geheel te vervangen. Het vernieuwde gemaal werd uitgerust met twee centrifugaalpompen.

Van zes naar niets

Van zes molens nabij de Molenweg naar geen enkele. De eerste twee verdwenen in of nabij 1810. De resterende vier werden gesloopt in de jaren 1877-1894. In deze periode zijn er zestien poldermolens afgebroken. In 1894 stonden er tien stuks, tegen 26 in 1871 (beide exclusief de strijkmolens).

Met de bemaling was de Heerhugowaard in 1889 vrijwel helemaal overgegaan op stoom. Het duurde echter nog tot mei 1904 voordat de laatste twee molengangen werden stilgezet. Vanaf dat moment was de polder volledig aangewezen op het stoomgemaal.

Met het buiten bedrijf stellen van de laatste twee molengangen in 1904 waren nog

niet onmiddellijk alle watermolens in de polder verdwenen. De hoofdingelanden machtigden in november 1907 dijkgraaf Maarten Kalis en zijn heemraden om de zes thans nog bestaande doch buiten werking gestelde watermolens, staande in de bemaling

Rustenburg, te verkopen of te amoveren.

Met Koster & Van Batenburg, zeilmakerij te Alkmaar, deed het polderbestuur een reeks van jaren zaken voor de leverantie en het onderhoud van de molenzeilen en het touwwerk. (afbeelding Regionaal Archief Alkmaar)

Na sloop werden bruikbare onderdelen los verkocht. De penningmeester van de polder was blij met elke bron van inkomsten! Oud riet en ijzer van de Veenhuizer

bovenmolen - de molen van Jacob Leegwater - werd verkocht op woensdag 24 mei 1882. De spullen lagen op de molenwerf en werden 's middags publiekelijk aangeboden. Er werden 104 'percelen' aan de man gebracht. De totale opbrengst bedroeg 126,90 gulden. Dirk Poland kocht vijftien percelen. Hij was

timmerman-molenmaker aan de Draai en kon de materialen goed gebruiken. Partijen oud hout en ander overbodig geworden materiaal werden ook wel verkocht bij het Polderhuis aan de ringdijk nabij Oudorp. Op 11 januari 1900 werden

daar oud ijzer en molenzeilen - oude en nieuwe - aangeboden.

De molenzeilen waren jarenlang in onderhoud bij zeilmakerij Koster & Van Batenburg te Alkmaar. Deze firma leverde ook de zeilen. Het polderbestuur besteedde het onderhoud en

de leverantie van de molenzeilen en het touwwerk eens in de tien jaar aan. In de eerste helft van de negentiende eeuw deed het bestuur vaak zaken met Anthonie Bokma. Deze Alkmaarse zeilenmaker had ook de zorg over de twee kleinere watermolens, De Kil en de Oterleker Staartmolen.

KOSTER & VAN BATENBURG
OPGERICHT 1848
ZEILMAKERIJ
ELECTRISCHE INRICHTING
TOT HET VERVAARDIGEN VAN
WATERDICHTÉ DEKKLEEDEN

BRANDSPUITSLANGEN, TENTEN, VLAGGEN,
TOUWWERK, SCHEEPS- EN MOLENZEILEN

September 2005, een kijkje vanaf de Plempdijk, met de Berkmeer in de rug. Links de Molenweg, met achter de bomen het veehouderijbedrijf Jos van Stralen, Molenweg 8. De sloot is het restant van een van de molenkolken. Vanaf dit punt waren in 1635 vijf molens goed te zien. Molen nummer zes stond westelijker, nabij de Middenweg. (foto Ed Dekker)

Slagschaduw

Tot slot een kijkje op de Molenweg. De molenkaai, de uitstulping aan de zuidzijde van de berm waarop Annie Breed-Ruiter als kind vaak speelde, is snel gevonden. Er parkeert een auto, op weg naar de aangrenzende volkstuin. Hier stond dus ooit de ondermolen van de Middelpolder, de molen van Pieter van Schagen. Naar de Plempdijk/Berkmeerdijk. Vanaf deze plek valt een brede sloot op. Op de naast gelegen Groenedijk - die ooit het oude land van Veenhuizen beschermde tegen het opdringerige water van De Waert - grazen koeien. De sloot is een restant van een van de molenkolken. Een andere kolk is gedempt. „Nog niet zo lang terug”, weet Piet Weel (65). „Ik denk

Frans (links) en Theo Ruiter bij de berg stenen op de vroegere molenkaai, begin jaren vijftig. De gemeente Heerhugowaard heeft deze plek lange tijd in gebruik gehad om straatklinkers op te slaan en te bewerken. (foto van Annie Breed-Ruiter)

zo'n 25 jaar geleden.” Piet Weel woont op de stolp Vrede Oord aan de Plempdijk. Op deze boerderij zat ook zijn grootvader Petrus Barthelomeus Weel. „Hij wist ervan dat de wieken van een van de molens bij goed zonnig weer slagschaduw in huis veroorzaakte.”

Hensbroek, september 2005

Bronnen

- * *Regionaal Archief Alkmaar:*
 - archief Polder Heerhugowaard (met een inleiding van Diederik Aten over de historie van de polder)
 - bevolkingsregister
 - akten burgerlijke stand
- * *Kadaster Alkmaar*
- * *De Heerhugowaard, de geschiedenis van de Huygenwaert, 1981, J.J. Schilstra*
- * *De Heer-Hugowaard (1629-1929) – een geschiedenis van den polder, 1929, mr. J. Belonje*
- * *Molens in Noord-Holland, inventarisatie van het Noordhollands molenbezit, 1981, G.H. Keunen e.a.*
- * *Droge voeten op vrije grond, de geschiedenis van West-Friesland en Kennemerland in vogelvlucht, 2001, Henk Komen*
- * *West-Friesland in oude kaarten, 1987, Marc Hameleers*
- * *Historische Atlas Noord-Holland, 1990*
- * *Kaartboek Uitwaterende Sluizen in Kennemerland en West-Friesland 1745, heruitgave 1980*
- * *'Stratenmaker Klaas Mul één met de Middenweg van Heerhugowaard'; in: West-Frieslands Oud & Nieuw, Westfries Genootschap, jaarboek 1997, 'artikel Ed Dekker*
- * *'Het molenmakersbedrijf Poland: een ambachtelijke traditie van 130 jaar in Heerhugowaard; in: West-Frieslands Oud & Nieuw, Westfries Genootschap, jaarboek 1995, artikel Ed Dekker*
- * *Website De Woonomgeving (www.dewoonomgeving.nl)*
- * *Website stamboom Van Schagen (www.lindaout.nl)*
- * *Website grafstenenproject Noord-Holland (www.schiltmeijer.nl)*

“Ons buurtje”

TERUGBLIK OP DE KINDERRIJKE MIDDENWEG

Annie Tamis-Laan

In de jaren rond 1945 was het stukje Middenweg in de omgeving van de eerste Dionysiuskerk in het Centrum van Heerhugowaard, samen met het aansluitende deel van de Hondenweg (nu Van Veenweg) heel kinderrijk. Mevrouw Annie Tamis-Laan kijkt in dit stuk terug op die jaren en stelt ons voor aan de toenmalige bewoners en hun kinderen.

In de jaren veertig kende het stukje Middenweg bij de Dionysiuskerk veel kleine bedrijvigheid, maar vooral veel kinderspret. We noemden dat “ons buurtje”. Wie woonden er zoal? Vanaf de Kolk gezien de hele kleintjes van Stet en de kinderen Breed (Breeds' Warenhuis). Ze hadden daar veel jongens en één meisje. De jongens hadden achter het huis enige tijd hokken met, als ik 't me goed herinner, bevers waar we dan met de hele buurt gingen kijken.

Wij, de Laantjes, woonden naast Japie Borst en Duw. We dachten als kind dat het zijn vrouw was, maar later begrepen we, dat Duw zijn zus was. Ze hadden een winkel in elektriciteitsartikelen (nu Beemster Expert). Ook om te kunnen verkopen aan de klanten hadden ze natuurlijk als een van de eersten televisie. Dat was een feest voor ons, want op zaterdagmiddag mochten we t.v. komen kijken met z'n allen. Eerst moest er een cent in het missiebusje in de keuken en dan mocht je in de kamer voor de buis! Er werd gecontroleerd of je klompen buiten wel netjes stonden, anders werd je teruggeroepen. Als je klompen weg waren, had hondje Pukkie ze weggesleept. Het favoriete programma was: Dappere Dodo. Ze hadden 'n pleegdochter, Corrie Bakker, die later wijkverpleegster werd en jarenlang in het dorp heeft gewerkt. Zij dankte haar “roeping” aan het feit,

dat ze als jong meisje even mocht helpen bij buurvrouw Laan, die in het kraambed lag. Burenhulp was in die jaren heel gewoon.

In die tijd werd er door de firma J. Borst ook als nieuwigheid schrikdraad verkocht aan de boeren om het vee binnen het weiland te houden. Een demonstratiemodel stond voor de winkel opgesteld, in de vorm van een weilandje van ongeveer 4 vierkante meter, omgeven door schrikdraad. Het was de kunst om kinderen te laten schrikken door ze even aan de draad te laten voelen. Iedereen wilde wel even proberen om de draad vast te houden. Zo gauw er kinderen langs liepen, waren er

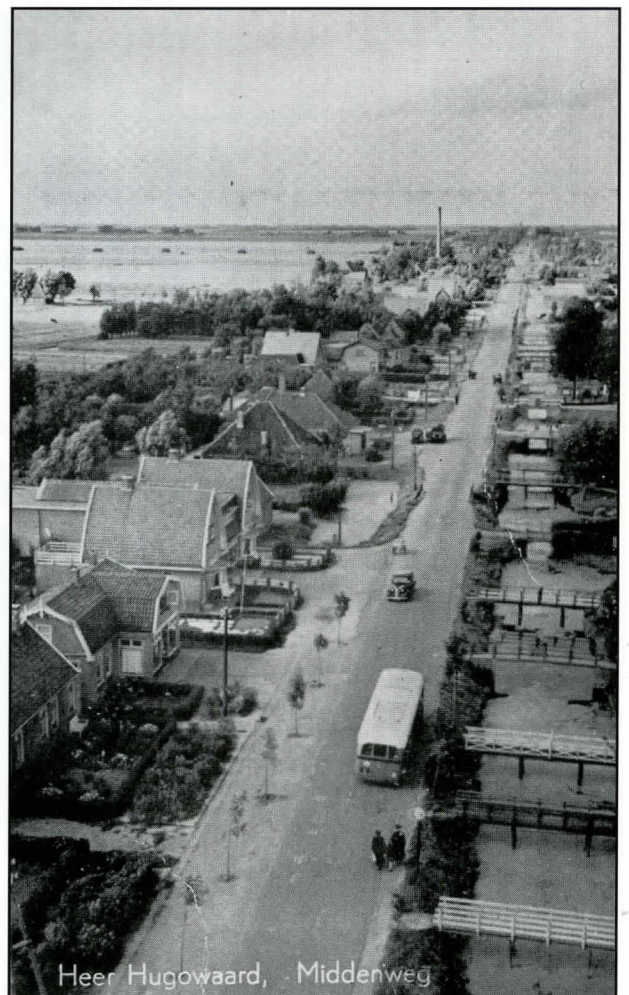
Middenweg Heerhugowaard

Deze foto is omstreeks 1945 genomen vanaf de toren van de toenmalige Dionysiuskerk in richting van De Noord

Eerste huis linksonder fam. Laan, 2e Japie Borst, daarnaast het huis van mevr. Konijn-Breed (nu Expert Beemster) en Breeds warenhuis.

Het water daarnaast, de Kolk, is een overblijfsel van de sloot aan de westkant van de Middenweg die al voor de oorlog werd gedempt. Verderop de schoorsteen van zuivel-fabriek Excelsior

Collectie O. Tamis

Heer Hugowaard, Middenweg

altijd kwajongens, die een onschuldig kind lokten, dat ze graag even deze nieuwe uitvinding wilden laten voelen. Je kreeg dan een akelig schokje door je heen.

Centen en stuivers

Bij het binnengaan van het textielwinkeltje van Betje van de Pal rinkelde een bel, als een kind er door zijn moeder op uitgestuurd was om een kaartje brat of een meter directoire-elastiek of een paar knoopjes te halen. Voor een cent, stuiver of dubbelkje kon je toen nog wel wat kopen. Buurvrouw Betje was een goed vrouwtje. Ze heeft lang voor haar zieke zus Tine, met wie ze samenwoonde, gezorgd. Ze liep mank, want ze had een stijve knie en een horrelvoet. In de kerk liep ze met haar stokje naar haar plaats. Dat was in de kleine bankjes onder de preekstoel, natuurlijk aan de vrouwenkant. Haar voet stak dan een beetje buiten de bank, want ze kon alleen maar scheef zitten. Het was haar vaste plaats. Dat hadden alleen volwassenen. Daar werd ook voor betaald aan de kerk.

Als kind probeerde je soms een plaats te bemachtigen van iemand, van wie je dacht, dat zij al te kerk geweest was. Op het laatste nipperkje voor aanvang van de mis kwam zo iemand dan nog aanzetten en werd je alsnog van je plekje gestuurd. Je moest dan maar een plaats zoeken in de "stuiverbankjes" (met leuning) achter in de kerk. Die waren vrij te bezetten, hoewel met betaling van een stuiver. Het geld werd onder kerktijd opgehaald. Helemaal achterin had je dan nog de "armenbankjes". Die waren zonder leuning en gratis!

De plaatsengeldophalers waren in die tijd Japie Borst en Jan Groot. Ze zullen nog 'n aardig kapitaal opgehaald hebben in de volle kerken van toen. Als iemand net deed, of hij de mannen niet zag langs komen of in slaap gevallen was, bleef Japie net zo lang staan tot iemand 'n rood hoofd

kreeg en alsnog betaalde. Jan Groot tikte in zulke gevallen wel eens met zijn trouwring op het uiteinde van de bank. Zelf hoopte ik dat buurman Borst me als buurkind zou overslaan, want m'n kostbare stuiver gebruikte ik liever voor 'n ijsje op zondagmiddag, als Piet Buurman langs kwam met zijn ijswagen. Hij bleef dan stilstaan bij Café Van den Heiligenberg, waar de jeugd naar hem toekwam en in koor riep: "Piet, één van vijf" of "één van vijf, Piet"!

de toneelvereniging
HUYGHENOTEN
presenteert:

Zondag
27 oktober

het toneelstuk:
De voetbalpoot

van de schrijver
arnold ridley

zaal v.d. Heiligenberg
zaal open: 7.30 uur
aanvang: 8.00 uur

roverdeling:

Harriet Stafford (oma)	Mevr. C. Pronk-Schouten
Jacqueline Worrail (Jacky)	Mevr. T. Schouten
Ruth Stafford	Mevr. T. Lafeber
Philip Stafford	Dhr. Th. Lafeber
Carol Stafford	Mevr. R. Blokdijs-Groot
Denis Stafford	Dhr. P. Tromp
Martha	Mevr. P. Tromp
Martin Latham	Dhr. J. Tromp
George Kirby	Dhr. J. Deen

regie: D.v.d. Pal

komt dat zien!

BAL NA

het wordt zeker gezellig tot zondag.

Daar bij Café Van de Heiligenberg (de Heer van Jericho) hing soms een groot aanplakbiljet voor de ramen. Dat was een aankondiging van de Toneelvereniging "De Huyghenoten". Die speelden een paar keer per jaar een mooi toneelstuk, waarvan veel dorpelingen hebben genoten. Onderaan zo'n aankondiging stond dan met grote letters "BAL NA". Als kind kon je alles lezen, maar ik begreep niet, wat ze na afloop nog met "die bal" gingen doen!

‘Dubbelskotverdoen’

Naast het winkeltje van Betje was het brede pad naar de boerderij van de gebroeders Dirk en Kees Tromp. Op dat pad werd vaak geknikkerd door grotere schooljongens. Je hoorde dan kreten als “dubbelskotverdoen” en “achter je pikkie”. De huishoudster van de gebroeders was Marie Deen. Zij had vaak een pet op haar hoofd, met de klep naar achter. Op het “lichie” in het keukentje stond de koffie te pruttelen tot de mannen daar met “koppiestijd” binnenkwamen.

Naast het huis was de bollenboet waar in de grote vakantie ook kinderen zaten te pellen. De kassen met druiven waren over de sloot en de schuit was een geliefde speelplek waar je ongezien kon blijven. Ook alle andere schuren dienden als verstopplaats bij “skuilhonkie” spelen. Je kroop achter de ploeg, op de balen turf, molm of achter het varkenshok. Dat ging goed tot één van de gebroeders ons dan wegjoeg. “Vurt joô’s”, klonk het dan. Dan verplaatsten we ons terrein achter de heggen en onder de bruggen aan de oostkant van de Middenweg, want daar was toen nog een sloot. Ieder van ons is wel eens kletsnat thuisgekomen, maar dat is ’n ander verhaal. Het zwembad Deiko kwam immers pas ’n paar jaar later.

Naast Tromp woonde de familie Peppelenbosch met hun kinderen Francien en Pim. Ze hadden een manufacturenwinkel en achterom kwam je in een grote zitkeuken. Soms mochten we daar kijken naar de toverlantaarn, ’n soort dia-projector, waar een strip met plaatjes doorheen werd geschoven. De belichte afbeelding verscheen dan op de keukenmuur. Meestal was het een sprookjesverhaal. Meneer Peppelenbosch vertelde er wat bij, maar het verhaal moest af en toe onderbroken worden als er ’n klant in de winkel kwam! We zaten rustig aan de keukentafel te wachten op het vervolg.

Daarnaast was de kruidenierswinkel van Jan Groot, tegenover de kerk. Het was een druk bezochte winkel, waar menig kind

een ons gist heeft gehaald. Soms een zakje krenten of nootmuskaatnootjes, die je thuis kon raspen. Met de kinderen van Groot, Beerepoot en Zut tellen we er zo weer 15 kinderen bij. In het eerste huis van de Hondenweg woonden Piet, Sjaak en Jan Beerepoot, die rond hun twintigste alle drie naar Nieuw-Zeeland zijn geëmigreerd.

Het Goddelijke Kind

Op de hoek Middenweg/Hondenweg, (nu Van Veenweg) bij het witte hek woonden de dames Scholten. De kleinste, Alie, was juffrouw Scholten van de lagere school “Het Goddelijk Kind” aan de Hondenweg. Verder woonde aan de Middenweg de familie Van Leeuwen. Meester Van Leeuwen was onderwijzer aan genoemde school. Ze hadden drie jongens: Leo, Kees en Hans en een meisje, Marietje. In de 40-er jaren was wiskunde troef in huize Van Leeuwen. Ik weet dat daar ieder randje van de krant beschreven was met wiskundige formules en meetkundige figuren. Geen wonder dat er later een paar doctor in de wiskunde zijn geworden. Het papier was schaars, dus alles werd goed benut.

Maar zo vlak na de oorlog was je overal zuinig op. Niet alleen met eten en drinken, maar ook met klompen. Die werden voorzien van leertjes van een oude fietsband, zodat ze minder gauw versleten. Het ene kledingstuk werd met het andere vermeld of verlengd, zodat het volgende kind het ook weer kon dragen. Dat werd door de jongste niet altijd in dank afgenomen. Iets weggooiden deed je niet en daarom was er, behalve de schillenboer, ook geen vuilnisophaaldienst nodig.

Dit zijn zo enkele van de vele herinneringen aan vroeger tijden, toen het zo rond 1945 nog mogelijk was om op en rond de Middenweg te spelen met de hele buurt. ’s Avonds kwam er bijna geen auto voorbij. Overdag zaten we aan de wegwijk soms autonummers op te schrijven. Je kon aan het nummerbord zien uit welke provincie een auto afkomstig was. ‘A’ was bij

Oostelijk deel van de Middenweg ten noorden van de Dyonisiuskerk omstreeks 1945

voorbeeld uit Groningen. Het was leuk om zo'n "vreemde" auto dan in je schriftje te noteren. De meeste auto's kwamen uit Noord-Holland : GZ

Naast knikkeren, tollen en touwtjespringen liepen we op stelten, op lege blikken met 'n touwtje en met hoepels. En met het "ari-jatten", een soort tikkertjospel, was het 'n levendige boel tijdens de toen nog vele, lange zomeravonden. Nu, 60 jaar later, zijn de auto's niet meer te tellen en is het gedaan met de rust in de buurt. Wat de kinderen betreft is het nu veel stiller rond de kerk. Te stil!

Nuttige bestemming voor oud poldergemaal

HET POLDERMUSEUM

Steven Yperlaan

In de aanloop naar het 350 jarig bestaan van de Heerhugowaard (1979) vroeg dijkgraaf Jaap van Langen aan zijn buurman Cees Heiligenberg om eens mee te gaan kijken in de kluis van het oude gemaal aan de Huigendijk. Wat ze daar aantreffen, in een paar kranten op de grond, was in feite de start van het museum.

In de kluis werden naast de administratie ook een aantal unieke zaken uit de begintijd van de polder bewaard. Het ging om de kopergravures van de oude kavelkaarten en de wapenschilden van de toenmalige geldschietters van de droogmaking. Ook vonden ze het kavelboekje van Baert Claesz en een oude overzichtskaart uit de natte tijd, nu verplicht overgedragen aan het Rijksarchief van de provincie Noord-Holland, zodat er nu slechts een kopie boven de schoorsteenmantel hangt. Daar de vergaderruimte in het gemaal niet meer gebruikt werd, opperden de mannen het idee om daar een museumruimte van te maken.

Onderdak voor één gulden

In een aantal vergaderingen werd het traject gelopen dat uitmondde in de oprichting van de stichting Den Huygen Dijk. Met inzet van gemeente, waterschap en de Rotary Club Heerhugowaard-Langedijk werden de fondsen verworven en de inrichting van twee ruimten tot stand gebracht. En zo kreeg Heerhugowaard tijdens het 350 jarige bestaan een eigen museum. Als adviseurs bij het samenstellen van thematentoonstellingen hielpen o.a. Gerrit van der Heide (oud-adjunct directeur van het Zuiderzee Museum) en de heer J.J. Schilstra (schrijver van diverse historische werken, waaronder het boek "De Heerhugowaard"). Het waterschap verleende jaarlijks voor fl 1,00 genereus onderdak, inclusief water en licht. Daar kwam echter een einde aan toen het nieuwe gemaal in gebruik werd genomen (1992) Het stichtingsbestuur werd op de hoogte gebracht van de sloopplannen voor het oude gemaal. Vanuit de gemeente werd daarop de suggestie gedaan om met

het museum een vrijgekomen noodgebouw van een school te betrekken. Het bestuur vond echter dat er maar één plaats was waar het museum thuis hoort en dat is in het oude gemaal. Er werd een minimum exploitatie begroting opgesteld. De benodigde gemeentesubsidie werd aangevraagd met de nuchtere toevoeging: "komt er minder geld, dan gaan we in liquidatie, want naar zo'n schooltje gaan we niet" De gemeente deelde gelukkig onze mening en ook het waterschap schonk een deel van het voor de sloop gereserveerde geld. Er kwam een overdrachtsceremonie, waarbij de stichting het hele gebouw voor 99 jaar in erfpacht kreeg.

Renovatie

Wat begon als tentoonstellingsclubje werd nu een beetje bedrijfsexploitatie. Zoals te begrijpen was er in de laatste 15 jaar vrijwel geen onderhoud gedaan, zodat naast de museale aanpassingen ook kostbaar onderhoud moest worden uitgevoerd. Er werd een grote binnenrenovatie voltooid. Alle elektra werd vernieuwd, een nieuwe vloer met vloerwarming in de pompruimte, de vriendenkamer en het kantoor werden gebouwd. Nu de pompruimte meer dan toonbaar was geworden, kwam de mogelijkheid in beeld om in deze ruimte ook bijeenkomsten te houden. Het plan om er naast houden van lezingen ook huwelijken te voltrekken viel goed en na het aanbrengen van een geluidsinstallatie kwam dit ook van de grond. Het bestuur blijft van mening dat het gebouw alleen te exploiteren is wanneer het voor meerdere representatieve taken wordt gebruikt. De volgende renovatieronde kwam eerder dan bedoeld. Kozijnen waren aan vervanging toe, het dak van de westelijke aanbouw moest worden vernieuwd en ook grote delen van de gevel wachtte op nieuwe voegen. Na veel rekenwerk en gesprekken met de bank werd opdracht gegeven. Inmiddels is ook dit verwezenlijkt en wacht alleen nog de restauratie van het pannendak.

Activiteiten

In de achterliggende periode zijn de tentoonstellingen en lezingen bijna ononderbroken doorgegaan. Het bezoek is vrijwel constant, waarbij de schoolbezoeken gelukkig steeds frequenter plaats hebben. De museumwerkgroepjes hebben jaar na jaar nieuwe thema's uitgediept. Ook de fotocollectie is voortdurend uitgebreid en op orde gehouden. Nieuw was de toevoeging van het videoarchief van Herato. In de toekomst zal hier ook aandacht aan worden besteed. De Vriendenkamer, opgezet met behulp van de vereniging van vrienden van het museum (1982), biedt ruimte aan wisseltentoonstellingen en exposities van lokale kunstenaars.

De lezingen verheugen zich in een toenemende belangstelling. De variëteit van onderwerpen en de goede kwaliteit daarvan is daar zeker debet aan.

We zijn er trots op dat in onze gemeente al ruim 25-jaar een museum in stand kan worden gehouden door vrijwilligers.

